

Változatok a kettős identitásra

Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok
a magyarországi horvátok, németek,
szerbek, szlovákok, szlovének körében

Szerkesztette
Bindorffer Györgyi

Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti
Kisebbségkutató Intézet
Budapest, 2007

A kötet megjelenését az OTKA 037400. sz. „Asszimiláció, nyelvhasználat, identitás. Kettős identitás összehasonlító vizsgálata a magyarországi német, horvát, szerb, szlovák és szlovén kisebbség körében: szinkrón és diakrón dimenzióban” című kutatási programja támogatta.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó-rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli engedélyéhez van kötve.

© Szerzők, 2007

Szerkesztés © Bindorffer Györgyi, 2007

© MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2007

www.gondolatkiado.hu

www.mtaki.hu

A kiadásért felel Bácskai István és Szarka László

Szöveggondozó Rátkay Ildikó

Műszaki szerkesztő Pintér László

ISBN 978 963 9610 85 9

SZABÓ ORSOLYA

Kettős identitás?

Budapest és Piliscsév szlovák közösségei

„Szlovák szempontból nem teljesen reménytelen a helyzet, bár nyelvüket veszítették többnyire, de azért valamilyen szinten még legalább az identitásuknak az a része, hogy vedomie pôvodu [származástudat], az megmaradt, tehát tudják, hogy honnan jöttek.”

1. A KUTATÁSRÓL

A kutatás célja két magyarországi szlovák közösség asszimilációs – szinkrón és diakrón folyamatának vizsgálata volt. Ezzel összefüggésben különös figyelmet fordítottunk a nyelvhasználati szokások alakulásának, a kétnyelvűségnek, a nyelvcsereének, magának a magyarországi szlovák kultúrának a kutatására. Sor került a gazdasági és társadalmi átalakulási folyamatok identitásra gyakorolt hatásának, a kettős identitásnak a feltérképezésére, és vizsgáltuk a disszimilációs folyamatokat és a túlélési stratégiákat is.

A kutatás elméleti keretei, hipotézisei Bindorffer Györgyi 1993–1996 között végzett dunabogdányi kutatásának eredményein alapulnak.¹ Eszerint a kettős identitás egy olyan identitáskonstrukció, amelyben egy kisebbség saját etnikai identitásának megőrzése és reprezentációja mellett magáévá teszi a többségi etnikum nemzeti identitásának azon elemeit, amelyek saját etnikai identitásából hiányoznak, vagy csak részben található meg. Mivel az etnikai és a nemzeti identitás ki nyilvánítása is szituációtól függően változik, így változó, hogy melyik identitás lép előtérbe. Így azokat a helyzeteket, színtereket igyekeztük feltérképezni, amelyek során az etnikai identitás kerül előtérbe a mindennapok „szürkeségével” szemben.

Az identitás elméleti elemzésével kapcsolatban az identitás szociálpszichológiai értelmezésére koncentráltunk. Ezen belül H. Tajfel és J. C. Turner csoportidentitás definíciójára támaszkodtunk, amelynek alapján megkülönböztetjük a személyes, individuális identitást mint a személynek saját jártasságáról, képességeiről, tulajdonságairól vallott meggyőződését és a társadalmi, csoportidentitást, mely az egyénnek a csoporttal való azonosulását, a társadalmi csoporthoz/csoportokhoz való

¹ Vö. Bindorffer 2001.

tartozás felismerését jelenti azzal az értékkel és emocionális jelentéssel együtt, amelyet az egyén a csoporttagságnak tulajdonít.

A személy társadalmi identitása szempontjából elsősorban az annak részét képező etnikai identitásra irányítottuk figyelmünket, mely valamely etnikai közösséghez, nemzethez, nemzetiséghez való tartozás tudatát és egy adott környezetben való átélését jelenti.²

A kutatás két településen zajlott, Budapesten, ahol a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint csaknem ötezer szlovák él, és Piliscséven, ahol a 2001. évi adatok tanúsága szerint a lakosságnak csaknem a fele vallotta nemzetiségének a szlovákokot. Adva van tehát a főváros, ahol a szlovák lakosság egymástól elkülönülten, szétszórtan él, ahol a szlovák nyelvet csak otthon, vagy – a vegyes házasságok eredményeképpen ez a jellemzőbb – a különböző rendezvényeken használhatják, és egy másik, kisebb és jóval zártabb közösség, ahol elméletileg több lehetőség kínálkozik a spontán nyelvhasználatra. A nagyvárost és a kistelepülést összehasonlítva arra kerestük a választ, hogy milyen különbségek figyelhetők meg egy fővárosi és egy vidéki közösség nyelvhasználati szokásaiban, identitásában, hogyan élik meg az érintettek szlovákságukat, mekkora az asszimiláció mértéke, és milyen identitás-megtartó, „túlélési” stratégiáik vannak az asszimilációval szemben? Milyen szerepe van ebben az anyanyelvnek, a vallásnak, és milyen szerepet tölt be az identitás megőrzésében, megtartásában az iskola vagy a kisebbségi önkormányzatok? Milyen a magyarországi szlovákság és ezen belül a helyi szlovákság viszonya az anyanyelvi kultúra kérdéséhez, milyen kapcsolatok fűzik az itt élőket Szlovákiához, az anyanemzethez, ez hogyan jelenik meg az egyén és a csoportok szintjén, és milyen az anyanemzet hozzáállása a magyarországi szlovák kisebbséghez?

Az adatfelvétel résztvevő megfigyelésen, kérdőíves módszeren és jelentős részben interjúkon alapul.

2. BUDAPEST

2.1. Bevezetés – kérdésfelvetések

A 2001. évi népszámlálási adatok szerint Békéscsaba után Budapesten vallották magukat legtöbben szlovák nemzetiségűnek Magyarországon, valamivel többen, mint másfél ezren.³ A Központi Statisztikai Hi-

² Homišinová 2005.

³ A magyarországi szlovák kisebbség egyike az 1993. évi LXXVII. a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény által honos nemzeti kisebbségnek elismert 13 magyarországi kisebbségnek. Létszámát tekintve a harmadik legnagyobb. A ma-

vatal számításai szerint azonban a budapesti szlovák kisebbség létszáma ennél valójában nagyobb, csaknem ötezer főt tesz ki.⁴

De mit takar vajon a budapesti szlovák megjelölés? Ezt a látszólag egyszerű kérdést is olyan könnyű megválaszolni. Az első lehetséges válasz szerint budapesti szlovák az, aki Budapesten él, és szlovák nemzetiségűnek, illetve anyanyelvűnek vallja magát, esetleg kötődik a szlovák hagyományokhoz, kultúrához. Ez az egyén önmeghatározását előtérbe helyező definíció azonban nem számol a közösség szerepével. Vannak ugyanis olyan, magukat budapesti szlováknak vallók, akik a fogalom jelentéstartalmának meghatározásánál a megtelepedettséget nem tekintik elégséges kritériumnak. Egy adatközlőm, akit előfeltevésként budapesti szlovákként határoztam meg, jól ragadta meg a probléma lényegét, amikor elmondta, hogy őt annak ellenére, hogy régóta a városban él, sőt még az egyik budapesti kerület szlovák kisebbségi képviselője is volt, az itt születettek nem budapestinek, hanem alföldi szlováknak tartják. Ez a „kint is vagyok, bent is vagyok” helyzet a társas érintkezésben is lecsapódik, ha nem is a hétköznapi szintjén. Az összetartozás megvallására és a közösségvállalásra különösen alkalmas ünnepek alkalmával – így karácsonykor is – interjúalanyom például kizárólag alföldi szlovák szervezetektől kap karácsonyi üdvözlőt, a budapestiektől sohasem.

A születési hely jelentősége volna tehát a definíció szempontjából elsődleges? Ebben az esetben viszont azonnal adódik a kérdés, hogy mekkora szerepet kap, illetve kap-e egyáltalán szerepet a meghatározásban az időtényező. A kritérium doktriner alkalmazása esetén ugyanis csak igen kevés budapesti szlovákról beszélhetnénk, mindössze a múlt század elején idetelepült gyári munkások, iparosok leszármazottairól – persze ha identitásukban a szlovák származás egyáltalán bármiféle szerepet kap. Nem lennének budapesti szlováknak tekinthetők azok, akik 1945-1950 után költöztek a fővárosba Tótkomlósról, Békéscsabáról vagy más alföldi, pilisi, nógrádi településről sem, szemben az őket követő generációkkal. A kérdést még összetettebbé teszi, hogy az 50-es években Budapesthez csatolt települések (Rákoscсаba, Rákoskeresztúr, Cinkota) szlovák nemzetiségű lakosságát is el kell helyezni a palettán, aminthogy a környező közeli falvakból bejáró dolgozókat is.

Vizsgálatomban a lehető legszélesebb kört lefedő megközelítés mellett döntöttem, s budapesti szlováknak tekintettem az összes Budapes-

gyarországi szlovák kisebbség nem alkot zárt tömböt, homogén közösséget és egységes nyelvterületet, hanem többnyire szórványban él, kisebb-nagyobb nyelvszigeteken.

⁴ Népszámlálás 2001. A Magyarországon bejegyzett kisebbségek adatai. Eszerint a Budapesten élő szlovák népesség száma 4929 fő volt 2001-ben.

ten élő magyarországi szlovákot, így értelemszerűen azt a csoportot is, amely lokális identitása alapján pilisinek, csabainak vagy éppen tótkomlósinak bizonyult.

2.2. Demográfiai adatok – múlt és jelen

Az első jelentős szlovák bevándorlás Pest-Budára a törökök kiűzése utáni évtizedekre, a 18. század első felére tehető. 1725 és 1750 között Magyarország északi megyéiből többnyire szakképzetlen személyek érkeztek Pest külső kerületeibe, elsősorban a mai Józsefváros területére. A 18–19. századi városról készített beszámolók megegyeznek abban, hogy ezen a tájon gyakran lehet szlovák szót hallani, s hogy a lakosság őrizte anyanyelvét. Franz Schams leírása szerint 1821-ben Józsefváros lakóinak nagy része még szlovákul beszélt, a hetivásárokon pedig egyaránt lehetett magyar, német és szlovák szót hallani. 1850-ben még a józsefvárosi lakosság 10,5%-a volt szlovák, s a közösség hangsúlyos jelenlétére utal az a tény is, hogy a mai Tavaszmező utcát akkoriban Szlovák utcának hívták. A lakosság egészéhez képest azonban Jankovich Antal – 1838-ban – nem tartotta meghatározónak a szlovák elemet. Beszámolója szerint a közösség nagyobb csoportjai a Ferenc- és Józsefvárosban, Budán pedig a Ráczvárosban koncentráálódtak, és főként napszámosként keresték kenyerüket.⁵ 1851-ben, az első nemzetiségi statisztika 4171 (más adatok szerint 4187) pesti és 1307 (más adatok szerint 1124) budai szlovákot rögzített, ami a város összlakosságának mintegy 5%-át tette ki. Thirring 1880-ban ezzel szemben már 21 847 szlovákot regisztrált, tíz évvel később pedig ennél valamivel kevesebbet. Ugyanekkor a korabeli szlovák sajtó, a *Slovenské noviny* a városban szlovákul beszélők számát 66 601 főre tette.⁶ Milan Hodža pedig a 20. század első évtizedeiben 80 ezres létszámról beszélt.⁷ Eltekintve a nemritkán elfogultságtól is befolyásolt becslült értékek szükségszerű bizonytalanságától, a nagy különbség abból is adódhatott, hogy egyrészt az ingázó, tavasztól ősziig a városban tartózkodó, majd télen hazatérő, szakképzetlen szlovák idénymunkásokkal a statisztika nem foglalkozott, másrészt a magyarul jól beszélő szlovákok a statisztikai összeírás alkalmával nagy számban vallották magukat magyar anyanyelvűnek.

⁵ Fried 1990.

⁶ Kovács Anna idéz a *Slovenské noviny* 1891. november 14-i számából a 26. oldalon.

⁷ 1910-ben a hivatalos statisztika szerint 165 317 szlovák anyanyelvű élt Magyarországon.

A Felföldről, leginkább Árva, Liptó, Turóc és Trencsén megyéből érkezett szakképzetlen munkások, napszámosok, szolgák voltak, akik a legszegényebb társadalmi réteghez tartoztak. Pesten elsősorban a nagy építkezéseknél tudtak elhelyezkedni. A *Kőfaragó* című szaklap 1894. márciusi száma szerint: „Örömmel felveszik őket a vállalatok, mert potom bérért vállalják még a legnehezebb és legveszélyesebb munkákat is.”⁸ A szlovákok abban a reményben hagyták el szülőföldjüket, hogy a nagy építkezéseknél pénzkereseti lehetőséget találva némi tőkét szerezhettek, amivel az otthoniakat támogatni tudják. A férfiak az építőiparban helyezkedtek el, vagy gyári munkások lettek, esetleg üvegesként, cserépfedőként vagy kőfaragóként keresték kenyerüket. Sokan napszámosként boldogultak. A férfiak mellett természetesen nagy számban érkeztek nők is Pestre, akiknek nagy része házicselédként helyezkedett el. A kétkezi munkások mellett a képzetesebb szlovák lakosságot a 18. század közepétől fokozatosan felszívta az országos illetőségű intézményrendszer, mely egyre nagyobb számban igényelte a hivatalnokokat, jogászokat, ügyvédeket, ügyészeket, nyomdászokat, cenzorokat, s emellett a gyarapodó lakosságnak egyre több orvosra, tanítóra, újságíróra volt szüksége.

Szarka szerint a 19. század végén, 20. század elején felgyorsult a Pesten élő szlovákok asszimilációja:⁹

„A magyarosodás már az első generációban elérte az 50%-ot, sőt 1919-ben csak kb. 20% szlovák bevándorló vallotta magát 20–30 év leforgása után szlovák anyanyelvűnek. A második generáció, tehát a Budapesten leteleplők gyerekei körében 1880-ban még csak 62% volt a statisztikailag regisztrált magyarosodás értéke, 1910-ben viszont már a 90%-ot is meghaladta. A szlovákság természetes szaporulata a csecsemők magyarként való bejegyzése következtében a vizsgált harminc esztendő alatt egytizedére csökkenten.”

Az 1930. évi népszámlálás ennek megfelelően már csak 10 647 szlovák anyanyelvű lakost írt össze Budapesten, s ez a szám 1941-re tovább, több mint felére csökkent. Mindenesetre beszédes adat, hogy a megkérdezettek közül több mint 45 ezer fő beszélt még a nyelvet. A budapesti polgárok közül azonban ebben az időben már csak 2500-an vallották magukat szlovák nemzetiségűnek.

A világháborút követő migrációs hullámokban több mint 70 ezer magyarországi szlovák települt át Csehszlovákiába, s ez a tény természetesen kihatott a Budapesten élők számának alakulására is. Az 1949. évi

⁸ Kovács 2002, 30.

⁹ Szarka 1998, 197.

népszámlálás már csak 1882 szlovák anyanyelvű budapesti lakost regisztrált, miközben a szlovákul beszélő fővárosiak száma is csaknem a felére csökkent (26 ezer fő). Ezek a számok még akkor is mutatnak egy erősödő tendenciát, ha figyelembe vesszük, hogy a háború, a lakosságcsere miatti bizonytalanság arra ösztönözte a szlovákokat, hogy a kérdésben óvatosabban foglaljanak állást. Az asszimilációs és az áttelepülésből adódó veszteséget a vidékről a fővárosba telepített, illetve települő szlovák lakosság sem tudta közép- és hosszú távon ellensúlyozni.

„A felszabadulás, megszállás után tömegesen hozták fel Tótkomlósról, Békéscsabáról, de főleg Tótkomlósról a szlovákokat, mert az volt a kis Moszkva, tehát káderek kellettek az új rendszerben, és köztudott, hogy főleg komlóiak, nagyon sokan ellepték a fővárost, ezek közül aztán sokan hosszabb időre el is felejtették, hogy ők tót gyerekek” – valotta egyik interjúalanyom.

1. táblázat. *A népesség anyanyelv, nemzetiség, szlovák nyelvismeret szerinti összetételének változása 1930–2001 között Budapesten*¹⁰

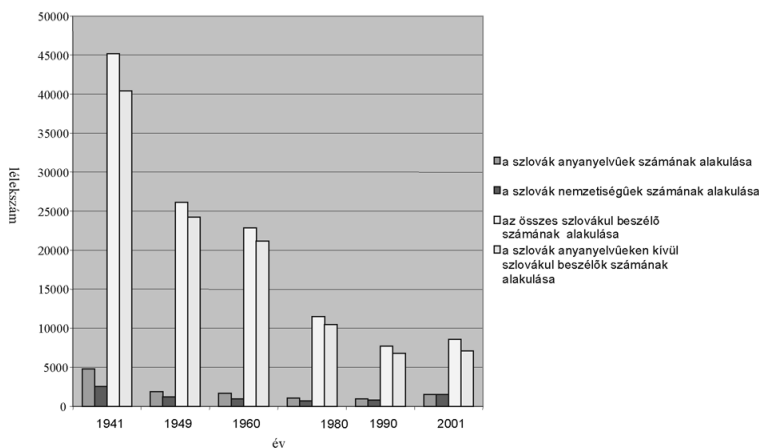
Év	Budapest összlakossága	Szlovák anyanyelvű	Szlovák nemzetiségű	Szlovákul beszél összesen	Szlovákul be- szél anyanyel- vén kívül
1930	1 442 869	10 647	nincs adat	nincs adat	nincs adat
1941	1 712 791	4 762	2550	45 183	40 421
1949	1 590 316	1 882	1210	26 109	24 227
1960	1 804 606	1 688	970	22 827	21 139
1970	2 001 083	1 396	nincs adat	nincs adat	nincs adat
1980	2 059 347	1 054	686	11 491	10 437
1990	2 016 774	934	802	7 734	6 800
2001	1 777 921	1 513	1528	8 582	7 069

Az 1941–1990 között felvett népszámlálási adatok már minden kategóriában folyamatos csökkenést mutattak. 1980-ban a hivatalos adatok szerint Budapesten összesen 686 szlovák nemzetiségű lakos élt, ami a város összlakosságának 0,03%-át tette ki. Az 1054 szlovák anyanyelvű Budapest 0,05%-át jelentette. 1980-ban nemzetiségét tekintve a magyarországi szlovákok 7,53%-a, illetve anyanyelve szerint 6,56%-a élt Budapesten. A fővároson belül legnagyobb számban mind anyanyelvüket (118 fő), mind nemzetiségüket (91 fő) tekintve a XI. kerületben éltek. A második helyre Józsefváros került 107 szlovák lakossal.

Az 1990-es adatok szerint nemzetiségét tekintve Budapesten élt a szlovákok 6,6%-a, illetve anyanyelvét tekintve 7,32%-a. Legtöbben még

¹⁰ Forrás: KSH.

mindig a XI. kerületben vallották magukat valamely kategória szerint szlovák kötődésűnek (anyanyelv szerint 105 fő, nemzetiség szerint 92 fő).

1. ábra

A 2001-es népszámlálási eredményekben – jelentős részben feltehetően a demokratikus berendezkedésbe vetett bizalomnak köszönhetően – minden kérdés esetében pozitív elmozdulás volt érezhető. A KSH adatai szerint Budapesten nemzetisége szerint összesen 1528 (a lakosság 0,085%-a), anyanyelve szerint pedig 1513 szlovák él. Az országos adatokkal összehasonlítva Budapest helyzetének további erősödése figyelhető meg: a szlovák nemzetiségűek 8,6%-a, a magukat anyanyelvűnek vallók 12,8%-a lakik a városban. A legtöbb szlovák anyanyelvű (159 fő) még mindig XI. kerületi polgár, de a nemzetiség kategóriában a XIV. kerület már megelőzi (142 fő). Az egykor hagyományosan szlováknak tekintett kerületekben (Rákoskeresztúr, Cinkota) a bevallások szerint ennél kisebb létszámú a szlovák közösség.

2.3. Nyelvhasználat – még mindig anyanyelv?

Most már nem is táncolunk-énekelünk, hanem a gasztronómia teng túl, krumplicsajtvál, haluska-csajtvál, szilvacsajtvál, kolbászról már nem is beszélve, ha már kolbász, akkor külön Tótkomlóson meg Csabán, na jó, hát nyelvében él a nemzet...”

A nyelvi státus a csoport által beszélt nyelv megbecsülése. Ez talán a legkiugróbb változója a magyarországi szlovákok azonosságtudatának és érzésének, annál is inkább, mert közép-európai sajátosságának te-

kinthetjük, hogy ez a csoport-hovatartozás megőrzésének legfontosabb jegye. A magyarországi szlovákok körében is a nyelv jelenti az etnikai jelleg és eredet magját. Önálló, a többségi társadalométól eltérő specifikus közösségi létük dimenziói lényegében alig-alig lelhetők fel, anyagi akkulturációjuk (az öltözködés, az építészet, a használati eszközök, a termelési eljárások terén) végbement, nem csoda hát, ha szinte a nyelv maradt az egyetlen megkülönböztető közös vonásuk.¹¹

Gyivicsán szerint a magyarországi szlovákok kétnyelvűsége egyrészt történeti kérdés, hiszen a magyar nyelvvel egy részük jóval a letelepedés előtt, a hétköznapi életben is kapcsolatba került, s el is sajátította azt. A nyelvi kontaktusokat részben a gazdasági kapcsolatok, részben pedig a mindennapi együttélés természetessé tette. Talán 1965–1975 között vált a magyar nyelvű kommunikáció a hazai szlovák közösségek körében általánossá, mégpedig oly módon, hogy a magyar nyelv társadalmi szerepe intézményi kereteken kívül is felerősödött. [...] A szlovák–magyar kétnyelvűségi lét 1949 után új forrásbázist kapott, kiépült a szlovák jellegű oktatási hálózat és az iskolán kívüli kulturális intézmények, amelyek a szlovák irodalmi nyelv közvetítői lettek.¹²

Ahogy egy folyamatban levő nyelvészeti kutatás alapján megállapították, a magyarországi szlovákokra a kétnyelvűség köztes állapota jellemző, a fokozatos nyelvcsere figyelhető meg, a szlovák nyelv már másodnyelvvé vált. Egy ellentétes, kétirányú mozgás figyelhető meg, fejlődés és egyben visszafejlődés is. A funkcionális fejlődés, a nyelv tökéletesedése az egyik oldalon, másrészt viszont a család elvesztette átörökítő szerepét, amit átvettek a különböző intézmények, önkormányzatok. Egy interjúrészet: „Otthon beszélünk a gyerekekkel szlovákul, ritkábban már, de azért beszélünk. Bekerültek a családba férjek-feleségek, akik nem tudnak, úgyhogy magyarul beszélünk. Meg a baráti társaság miatt is inkább magyarul. Itt az önkormányzatban is is-is.”

Az alapvető nyelvi funkciók a magyar dominancia miatt csak korlátozottan érvényesülnek. Mindenütt a magyar a domináns nyelv. A nyelvcsere mind a magánszférában, mind az egyházi életben igen gyorsan végbement. A legfiatalabb generáció tagjai ugyan még értik az eredeti anyanyelvet, de már nem használják. A szlovák nyelvi kincsek, a dalok, mondókák, szólások, ételnevek, köszönések egyre gyorsabban mennek feledésbe.

Ugyanakkor viszont arra a kérdésre, hogy mitől szlovákok, a nagy többség mégis a nyelvet jelöli meg, tehát a szlovákok identitásában a

¹¹ Fehér 1996.

¹² Gyivicsán 1997.

legfontosabb szerepet az anyanyelv játssza. És nem az a fontos, hogy milyen jól beszél a nyelvet, hanem hogy milyen gyakorisággal használja. „Mitől érzem magam szlováknak, hát hogy onnan származom végül is, meg az egész, a nyelv is, bár most már sokszor nevetnek rajtam a gyerekek, hogy nem olyan a kiejtésem, meg a szavakat is, ahogy régen is magyarral pótolták, tehát nem tudták kifejezni magukat, meg a kultúra is, nekem tetszik az ének, tánc, zene” – fejtette ki egy budapesti szlovák.

A nyelvet használók közül az idősebb generáció jelentős része még beszél a helyi nyelvjárást, azonban ahogyan az egyik interjúalanyom fogalmazott, „...most már sajnos a szókincese nem gazdagszik a helyi nyelvjárásnak, mi még úgy nőttünk fel, hogy csak tótul beszélünk, és vagy nem is tudjuk, hogy hogyan tanultuk a két nyelvet, és persze nyelvjárásban, de nagyon gazdag szókinccsel, 40-50 éve. De ez más világ, ezt tudomásul kell venni, hogy ez sajnos így működik.”

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a nyelvi önértékelés egyes negatív formáit sem, hiszen maguk a nyelvjárást beszélők sokszor nem tartják megfelelőnek saját nyelvtudásukat: „Melyik a szebb nyelv, hát azért mondom a magyart, mert azt jobban tudom, meg én nem az irodalmi nyelvet tanultam, hanem a pilisit, a nemzetiségit.”

A középkorúak között még vannak, akik ismerik mind a nyelvjárást, mind az irodalmi nyelvet, köszönhetően a csehszlovákiai egyetemi, főiskolai éveknél. Ebben a rétegben azonban már jelentős arányban képviseltetik magukat azok, akik csak a standard nyelvet használják. Ugyanakkor azonban a második generáció nyelvet beszélő tagjainak túlnyomó többsége esetében a szlovák és a magyar nyelv és kultúra közül egyértelműen a magyar dominál a hétköznapi szintjén: „Inkább magyarul tudok jobban, milyen nyelven számolok, hát magyarul, és hogy milyen nyelven álmodok, régen, gyerekkoromban, többször szlovákul, de most már magyarul. A gyerekeim is jobban tudnak magyarul, mint szlovákul...”

Gyivicsán megállapítása szerint a nyelvet beszélő fiatalok kevés kivételtől eltekintve már csak az irodalmi nyelvet beszélik, hiszen az idősebb generációk kihalásával sok helyütt nincs is, aki továbbadja az ismeretet, az alap-, közép- és felsőfokú oktatási intézményekben pedig irodalmi nyelvet oktatnak (vagy irodalmi nyelven folyik az oktatás). A szlovák irodalmi nyelv lett az iskola és a kulturális intézmények közvetítő nyelve, s ez a magyarországi szlovák értelmiség munka és alkotónyelve is.¹³ Emellett természetesen a Szlovákiából

¹³ Gyivicsán 1997, 95.

érkező tömegkommunikációs eszközök is a standard változatot közvetítik és erősítik.

Mivel a budapesti szlovákok vagy a Budapesten élő szlovákok nem élnek elkülönülten, viszonylag zárt tömbben, mint például egy pilisi falu szlovák közössége, így szlovákságukat többnyire különböző kulturális rendezvényeken, illetve szlovák intézményekben élik meg. Nyelvüket is leginkább az ilyen társas összejöveteleken, klubokban, rendezvényeken, a kisebbségi önkormányzatokban, illetve bizonyos esetekben az iskolában vagy a templomban használják. Az olyan nyelvhasználatot vizsgáló kérdések, mint például: milyen nyelven beszél az orvossal, a boltban, a kocsmában, a postán vagy a különböző hivatalokban, itt teljesen értelmüket veszítik. Az, hogy ki melyik nyelvet tartja anyanyelvének, túlnyomórészt generációfüggő, de szerepet játszhat az a kritérium is, hogy az illető Budapesten született-e, vagy esetleg egy vidéki kis, még legalább részben szlovákul beszélő faluból került-e a fővárosba. A fiatalok és a Budapesten születettek nagyobb számban vallják magukat magyar anyanyelvűnek, még ha esetleg a nemzetiséget firtató kérdésre a szlovákot is jelölik meg.

Az informális színterek mellett a szlovák nyelv intézményes helye-tekben is jelen van, a felnőttek számára ezek a kisebbségi önkormányzatok, elsősorban a fővárosi és az országos, illetve a kerületi önkormányzatok egy része, illetve az önkormányzatok által szervezett rendezvények. A testületi ülések vagy két nyelven, de jellemzően inkább magyar nyelven folynak, hiszen a jegyzőkönyvet is magyarul kell megírni a települési önkormányzat részére.

Részlet egy önkormányzati képviselővel készített interjúból: „A testületi ülésen magyarul beszélünk, mert van, aki nem tud szlovákul, meg a jegyzőkönyvet is magyarul kell leadni. Meg nyilván, hivatalos szakszöveget kiszótározni? A M. is hiába, hogy iskolában tanít, de ha nem használja minden nap a szakkifejezéseket, elfelejti, a szakszöveget nem tudja.”

A szlovák katolikusok számára rendezett mise például szlovák nyelvű, de a mise utáni fogadáson, illetve a fogadás előkészítése során legtöbbször magyar nyelven folyik a társalgás. Emellett a budapesti Szlovák Intézetben rendezett előadások, az *Ozvena* vegyeskórus, a *Lipa* táncegyüttes, a nyugdíjasok klubja, valamint a különböző kulturális rendezvények, kiállítások, bálók nyújtanak lehetőséget a szlovák nyelv használatára. Persze attól függ, hogy ki beszél, kihez és mikor. „A kórusba is járnak olyanok, akik nem tudnak csak magyarul. De van, amikor inkább csak szlovákul beszélünk” – állította egy kórustag.

2.4. Oktatás

„Azonban összességében, a kritika ellenére is, a magyarországi szlovák oktatáshálózat egészen fejlettnek mondható, magában foglalja az óvodai, általános és középiskolai oktatást és az egyetemi képzést is.”

Egy a magyarországi szlovák értelmiség körében 1999-ben folytatott szociológiai kutatás szerint a megkérdezettek többsége az iskolát nevezte meg a nyelv elsajátításának elsődleges színterül, s ezért is volt elégedetlen mind az iskolák számával, mind az általános iskolai és a jelenleg működő két tannyelvű gimnáziumi oktatással Budapesten és Békéscsabán. Nem egy interjúalanyom fogalmazott hasonlóan:

„Márpedig az oktatás körül vannak a legnagyobb gondok a magyarországi szlovákság tekintetében, de ezek már kb. 50–60 éve fennállnak. Most annival rosszabb, hogy például a pesti szlovák iskolában csak szlovákiai magyar, illetve szlovák gyerekek vannak lassan, ez már sajnos nem az igazi, úgyhogy nemzetiségi jelleg helyett előbb-utóbb inkább valamiféle visegrádi négyes iskoláról lehet beszélni, csak éppen nem szlovák nemzetiségiről.” Vagy ahogyan egy másik interjúalanyom fogalmazott: „A szlovák nyelv elfelejtése az ún. magyarországi szlovák oktatás következménye. Az én gyerekeim, akik rendszeren beszéltek szlovákul, most a »szlovák« iskolában elfelejtenek szlovákul. Az a probléma, hogy a tanárok nem tudnak jól szlovákul, iskoláinkban gyakran tanítanak szlovákiai magyarok, akiknek természetesen egészen más a viszonyuk a szlovák nyelvhez.”

A budapesti Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskolát 1949-ben alapították, majd létrejött a tanítóképző is. Ahogyan az iskola egyik volt igazgatója mesélte: „A tanulókat 1949 szeptemberében két budai villában a Gellért-hegyi Somlói úton helyezték el, ahol átmenetileg a tanítás is folyt, mivel az iskolának épülete még nem volt. A rendszeres oktatás október 17-én kezdődhetett meg, amikor kezdetben átmenetileg, majd később tartósan kaptunk helyet az akkori agrárfőiskola – jelenleg Kaffka Margit Gimnázium – épületében a Villányi úton. [...] Az iskolának abban az időszakban nyolc tanítója volt, ebből is hatan más iskolából jártak át tanítani. [...] Hiányoztak a tankönyvek is. A tanulói létszám 118 fő volt. [...] Az 1950/51-es tanévben 26 tanulóval beindult a tanítóképző. [...] A lakosságcsere következtében a szlovák nemzetiségnek saját pedagógusai nem voltak, így alakulhatott ki az a bizarr helyzet, hogy a budapesti szlovák iskolát a Csehszlovákiából áttelepült, szlovákul tudó magyar pedagógusok »alapították« [...] Az 1953/54-es tanévben született meg az iskola mai rendszere, az általános iskolában már nyolc osztály volt, és négy a tanítóképzőn. [...] 1954-ben költözött át az iskola

az akkori Mező Imre útra (ma Orczy út), ahol 38 évig működött. Az 1957/58-as tanévvel megszűnt a tanítóképzés középszintű rendszere, és ezzel a budapesti szlovák tanítóképző is, mely gimnáziummá alakult át. Az utolsó képzős osztály 1959/60-ban végzett. A mérleg kissé leegyszerűsítve a következő: 95 végzett tanító. Ezek a tanítók képezték és részben ma is ők alkotják a magját azon pedagógusainknak, akikre bizony számíthat a nemzetiségi oktatás és kulturális élet falvainkban. [...] Az 1960/61-es tanévtől kezdve, hivatalosan a szülők kérésére, kétnyelvűvé váltak a nemzetiségi iskolák, így a budapesti szlovák iskola is, a reáltárgyakat magyarul, a humán tárgyakat pedig szlovák nyelven tanították. Ettől kezdve kerültek az iskolába olyan pedagógusok, akik nem tudtak szlovákul. A tantestület harmadát képezték, amivel szükségképpen együtt járt, hogy a szlovák nyelv már nem a mindennapok beszélt nyelve lett, hanem csak az egyes tantárgyakhoz fűződött, a szlovák nyelv és irodalomhoz, történelemhez, földrajzhoz, részben az ének és testnevelés órákhoz. A hatvanas évek második felében az iskola tanulóinak összlétszáma 180–190 között volt, az átlagos osztálylétszám 15–17 volt. A hetvenes évek közepétől kezdve az iskola tanulóinak színvonala, munkamorálja csak romlott, a legjobban teljesítő diákok más középiskolába jelentkeztek, az érettségizettek közül az 1977/78-as tanévben egyetlen diák akart továbbtanulni, azonban őt sem vették fel. Ebben az évben volt a legalacsonyabb a diákok összlétszáma, 172, ebből 129 az általános iskolában és 43 a gimnáziumban.”¹⁴

A hatvanas–hetvenes években vált tehát kétnyelvűvé az oktatás, holott abban az időben még több szlovák településen, köztük a pilisi szlovák falvakban is, főként az idősebb és középkorú asszonyok és az iskolába még nem járó gyerekek alig vagy egyáltalán nem tudtak magyarul.¹⁵ „Merthogy mi még gyermekkorunkban, a 60-as évek elején is szlovákul beszéltünk egymással, vagy minimum két nyelven. De azt is azért, mert az óvodában azzal indítottak, hogy rendszeresen megtanítsanak minket magyarul, ami az óvónéninek, ma már nyugdíjas szegény, mániája volt az, hogy márpedig az úgy van jól, hogy először meg kell tanítani a gyereket jól magyarul, és csak utána minden más nyelven, még akkor is, ha szlovák az anyanyelve. Először jól magyarul, aztán majd a többi kiderül, hát ki is derült, jobban tudtunk magyarul idővel, mint szlovákul” – emlékezett vissza egy középkorú interjúalanyom.

Így tehát az egynyelvű szlovák környezetből a 60-as években, bekeverve az óvodába, kétnyelvűvé váltak a gyerekek, majd a szlovák iskola hatására a magyar nyelv vált a dominánssá. „Otthon szlovákul beszél-

¹⁴ P. L. 1997.

¹⁵ Gyivicsán 2003, 105.

tünk, részben, míg be nem kerültünk a szlovák iskolába, mert ez a másik paradox, hogy elmagyarosodni a szlovák iskolában lehetett, a nővéremmel együtt bekerültünk, míg a másik nővérem és bátyám maradt a szentkereszti suliban, ők egymás között továbbra is, meg a szülőkkel is még nagyon sokáig csak szlovákul vagy többnyire szlovákul beszéltek, mi meg ahogy bekerültünk a szlovák iskolába, egyből nyelvet váltottunk. És utána meg már nagyon vegeyesen, idővel inkább magyarul beszélünk, és a nővéremmel például, aki a szlovák suliban volt, csak magyarul beszélünk azóta is. A másik két testvéremmel is most már magyarul beszélünk, eleinte még lehet, hogy kevertük, de aztán a szülőkkel meg általában úgy volt, hogy ők mondták a magukét szlovákul, a gyerekek meg válaszoltak magyarul, mármint mi, akik a szlovák iskolába jártunk. A nem szlovák iskolások rendszeresen szlovákul válaszolnak, ami röhej egyébként, de erre volt jó a budapesti szlovák sulis.”

Az iskola a VIII. kerületből 1993-ban átköltözött a XIII. kerületbe, ahol egy teljesen új, modern épület várta a diákokat. Az iskola jelenlegi neve: Szlovák Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Szakiskola és Diákotthon. Az iskolában menedzserasszisztens- és idegenvezető-, valamint hostessképzés is folyik. Az alapító okirat a jóváhagyott pedagógiai, szakmai program szerint az évfolyamok száma az óvodában 2 csoport, az általános iskolában 8, a gimnáziumban 4 osztály, a kollégiumi férőhelyek száma pedig 187. Az országos beiskolázású intézmény fenntartója Budapest Főváros Önkormányzata. A kisebbségi törvény ma már ugyan lehetővé teszi, hogy az országos kisebbségi önkormányzatok költségvetési intézményeket, köztük oktatási intézményeket hozzanak létre és/vagy tartsanak fenn, de ez az iskola esetében eddig még nem valósult meg. „Az önkormányzat [az Országos Szlovák Önkormányzat – Sz. O.] át fogja venni a sulit, de nem most, mert abba belerokkanna, nagyon kevés a diák, és a normatívából élnek, a kollégistákért még plusz támogatás jár, és mivel Dunaszerdahelyről elég nehéz lenne bejárni minden reggel háromnegyed nyolcra, ezért a bejárók után járó normatívát nem kapják meg, szóval mindig még pályázni kell, hogy egyáltalán fennmaradjon ez az iskola. És az önkormányzat nem biztos, hogy ezt vállalja. [...] A pesti iskolával kapcsolatban az van, hogy most már a környező iskolákból a tanárok nem is vetik fel a lehetőségét a gyerekek előtt annak, hogy ide jelentkezzenek, hogy ide jöhetnek” – panaszkolta egy szlovák nemzetiségű tanár.

Az Országos Szlovák Önkormányzat szerint viszont azért járnak kevesen a környező településekről a szlovák gimnáziumba, mert nem tudnak megfelelően szlovákul. Az iskola egyik tanára szerint: „A budapesti iskola szlovák tanítási nyelvű, legalábbis az általános iskola alsó tagozatában, aztán még a felső is annak tekinthető, aztán a gimnázium

már megoszlik, mert ott már két csoportra bontás van, éppen azért, mivel magasak az igények, tehát a falusi iskolából beérkezőket fel kell zárkóztatni...”

A budapesti szlovák iskolával kapcsolatban a pesti szlovákok többségének komoly fenntartásai vannak: mind az iskola vezetésével, mind az általános helyzettel kapcsolatban kritikát fogalmaznak meg.

„A mostani rendszert, igazgatót sokan szidják, de ennek a sok beszivárgott szlovákiai tanárnak megvolt az az előnye, meg a diákoknak is, hogy a nyelvtudás most szerintem jobb, mint annak idején volt, a P. idején, mert akkoriban utólag derült ki bizonyos tanárokról, hogy ők tulajdonképpen szlovákok, volt olyan tanárunk, aki matekot tanított nekünk, de 8 év alatt nem derült ki, hogy ő szlovák, és melleleg a Szövetség munkatársa volt előtte. Hogy egy magyar iskolában nem derült ki róla, hogy szlovák, az egy dolog, de hogy egy szlovák iskolában?... egy időben mondogatták, hogy meg kellene nézni a szerbhorvát gimit, ahol mindenki szerbül és horvátul beszél, ami igaz, mert voltunk focizni náluk, és tényleg még a passzolás is szerbül ment, de hát a szlovák sulí nem arról volt híres, és most már nem is nagyon lesz belőle semmi” – mesélte egy szülő.

Az óvodába körülbelül húsz, az általános iskolába nagyjából nyolcvan, a gimnáziumba pedig valamivel több mint ötven gyerek jár, többségükben szlovákiai vagy Szlovákiából áttelepült magyarok.

Ami a felsőfokú képzést illeti, az ELTE-n 1849-ben alakult Szláv Tanszék, a szlovák nyelv pedig 1921-től kapott hangsúlyosabb, hivatalosabb szerepet, amikor Melich Jánost nevezték ki a szlavisztika professzorává és a tanszék vezetőjévé.¹⁶ Manapság a szlovák szakra kb. 20–25 diák jár; 70–80%-uk,¹⁷ tehát jelentős többségük szlovákiai magyar hallgató. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán a szlovák hallgatók összlétszáma az öt évfolyamon együtt 25–30 körül mozgott. Ide is járnak szlovákiai magyar hallgatók, bár már nem olyan nagy arányban, mint az ELTE-re. A szak egyik tanára szerint a hallgatók utánpótlása Szlovákiából szinte teljesen elapadt, ami komolyan hozzájárulhatott a szakon bekövetkezett erőteljes létszámcsökkenéshez. Szlovákiai magyar diákok ugyanis csak akkor járhatnak Magyarországon szlovák szakra, ha elnyerik valamely alapítvány anyagi támogatását, vagy vállalják az önköltséges képzést.

A szlovák nyelv elsajátításának intézményes oktatáson kívüli lehetőségét a Fővárosi Szlovák Önkormányzat teremtette meg, amikor nyelvtanfolyamot szervezett, s ezt több kerületi szlovák önkormányzat

¹⁶ Gyivicsán 2003.

¹⁷ 2003-as adat.

is támogatta. A kezdők és haladók részére szervezett tanfolyamot a budapesti szlovák gimnázium nyugdíjas, Szlovákiából származó, szlovák anyanyelvű tanárnője tartja.

2.5. Egyházi élet

Az identitás megtartásában, az anyanyelv megőrzésében az egyházak a történelem során fontos szerepet játszottak, ha az etnikailag meghatározott kisebbségi közösség eszméjét az egyházi vezetők nem is mindig tartották követendőnek. A királyi Magyarország északi területeiről délre migráló szlovákok többsége evangélikus volt. A kisebb létszámú katolikus közösségek a Dunántúlon telepedtek le, a Pilisben, a Vértes, Gerecse hegységben, a Bakonyban és Buda környékén. A szlovák katolikusok a 18. század végétől kezdve már szlovák nyelvű énekeskönyvekkel – és ritkábban bibliával – rendelkeztek, gyerekeik pedig nyugatszlovák nyelvjárásban írt tankönyvekből tanulhattak. A katolikus társulatok, főként a rózsafüzérkörök meghatározó szerepet játszottak a népi vallásos életben s egyúttal a szlovák nyelv megőrzésében.¹⁸ A katolikus budapesti szlovákok a Rókus-kápolnában vehettek részt szlovák nyelvű misén.

A második világháborút követő ötvenéves kihagyás után 1999-ben nyílt ismét alkalom arra, hogy a katolikusok anyanyelvükön hallgathassanak szentmisét minden hónap első vasárnapján. A kezdeményezés az 1998 őszen megalakult Józsefvárosi Szlovák Kisebbségi Önkormányzattól származott, s színhelye a Józsefvárosi Plébániatemplom lett. Kezdetben egy magyarországi szlovák pap celebrálta a szentmisét, de mivel többen is elégedetlenek voltak nyelvtudásával, helyét két szlovákiai magyar pap vette át, akik ma felváltva tartják a miséket. Az önkormányzat a tevékenységét azóta beszüntető Szlovákok Keresztény Egyesületének (*Kresťanský spolok Slovákov v Maďarsku*) elnökével együttműködve minden hónapban lehetővé tette egy-egy Pest környéki település szlovákjai számára, hogy busszal beutazhassanak a városba, s a mise után vendégül is látta őket a plébánián. Bár a közösségépítő törekvések rengeteg energiát emésztnek fel, a misék látogatottsága nem nevezhető különösebben nagyinak.

„A római katolikusoknál valóban a nagy probléma az, hogy szlovák lelkészünk nincsen, a mi szlovákságunk nem termelt ki szlovák lelkészt, egyről tudok, de ő már idős, aki volt Pilisszentlászlórol a Majnek püspök úr, aki most a kárpátjai magyarok püspöke, ő egy szlovák em-

¹⁸ Gyivicsán 1997, 32.

ber. Ő volt, nyilván azért is került oda, mert a nyelvvel boldogul, beszél szlovákul. De nincs papunk, ez a legnagyobb probléma. Jó a kapcsolatunk a szlovákiai katolikus egyházzal, főleg Sokol érsekkel, van hitéleti albizottságunk... Volt Zatkan atya, de eléggé magára volt hagyatva, nem beszélt magyarul, ez már nehézséget okozott, nem is az emberekkel, de a hivatalokban, és meg is betegedett szegény, visszament, és aztán már ilyen missziós papunk nem volt. Illetve időközönként voltak. Most sokan vannak olyanok, akik szlovákiai magyar nemzetiségűek, és itt vannak teológián, és itt maradnak, ilyen például a Kis-Malý plébános úr, aki szentmiséket tartott a 8. kerületben, de ha hívták, máshová is elment szentmisére, most itt is maradt Magyarországon, megkapta a dorogi plébániát, elveszett. Most megint keresni kell valakit, ilyen toldozás-foldozás folyik” – hallható az egyik interjúban.

Az Országos Szlovák Önkormányzat is felismerte az egyház közösmegtartó szerepében rejlő lehetőségeket, ezért egy vallásügyi albizottságot hívott életre, melynek elsődleges feladata, hogy igyekezzék megeremteni a különböző felekezeti szlovákok számára az anyanyelven folyó hitélet feltételeit. Ennek keretében együttműködik például a budapesti szlovák iskolával is, ahol 20 gyermek jár hittanra. De olyan közös, mindenki számára nyitott rendezvényeket is szervez, mint amilyen 2003-ban a zuglói szlovák kisebbségi önkormányzattal közösen meghirdetett ökumenikus összejövétel volt, ahol az istentisztelet után szlovák nyelvű imádságoskönyveket, énekeskönyveket, Biblia-fordításokat, kézikönyveket, gyerekeknek szóló tankönyveket mutattak be. Bár a fővárosi szlovákok érdeklődését nem igazán keltette fel a kezdeményezés, meglepetésre a hallgatóság soraiban számos tótkomlósi lakos is feltűnt. Történetek kísérletek egy szlovák nyelvű katolikus folyóirat kiadására is, de az *Út, Igazság és Élet (Cesta, Pravda a Život)* két évfolyam után finanszírozási nehézségek miatt beszüntette tevékenységét.

„A katolikus misék indultak be először, és érdekes, hogy az sem önszerveződő volt, az is felülről indult, tehát a VIII. kerületi szlovák kisebbségi önkormányzat csinál abban mindent, ők szervezik meg. A kisebbségi önkormányzat képviselőinek a fele egyébként evangélikus és a mi gyülekezetünk tagja. De érdekes módon, ha istentisztelet van, akkor ők oda mennek, mert az az ő feladatuk, tehát a társadalmi feladatuk, hogy a misén ott legyenek. Tehát nem ide jönnek, és ez is mutatja, hogy a vallásos identitással óriási probléma van.”

A pesti szlovák evangélikusoknak 1787-ig még Cinkotára kellett utazniuk istentiszteletre, s csak 1811-től vehettek részt a város közigazgatási határain belül szlovák nyelvű istentiszteleten a Deák téri evangélikus templomban, melyet a németekkel megosztva használtak. Az

önálló szlovák egyház csak 1842-ben jött létre, s ekkor épült fel a mai Rákóczi úti Luther házban megbújó neogótikus stílusban épült szlovák templom. A gyülekezeti tagok száma akkoriban háromezer fő körül lehetett, de ez a szám nyaranta megduplázódott a felső-magyarországi megyékből a városba érkező szlovák idénymunkások miatt.¹⁹

A 19. században a Luther ház és udvara a még több tízezres pesti szlovák közösség kulturális életének a központja. Itt működött a Szlovák Egyesület (Slovenský spolok), mely kétnyelvű alapító okiratában az egylet célját a közös, szlovák nyelvű szórakozásban és művelődésben határozta meg. Az egyesület tagjai hetente egyszer összegyűltek, s dalokat tanultak be, amivel aztán havonta más-más helyen fel is léptek. 1874-ben újjáalakult Pest-Budai Szlovák Egyesület néven, s ebben még nagyobb hangsúlyt kapott a dalkör, mivel repertoárjuk időközben jelentősen bővült – a népdalok mellett már operettek, kuplékat is énekeltek –, s ez a közönséget is jobban vonzotta. Az egylet emellett egy könyvtárt is működtetett.²⁰

A hívek száma az idők folyamán fokozatosan csökkent, amihez hozzájárult az urbanizáció és a vegyes házasságok által is támogatott „természetes” asszimiláció, a húszas és harmincas évek nemzetiségpolitikája, a két világháború és a lakosságcsere is. A történet végjátékaként „...1951-ben államosítottak mindent, akkor megpecsételődött a templom sorsa, a felújításra nem volt pénz, és a gyülekezet is igen kicsi volt már, 300 fős, ami a templom 1965-ben bekövetkezett eladása után megfelelő volt. A templom eladásával azok, akiknek valamit jelentett a templom, teljesen eltűntek. Eleinte azt tervezték, hogy marad egy kis kápolna a templomban, de aztán az állam mint tulajdonos ezt is felülbírált, és végül egy lakásban alakítottak ki egy kis kápolnát.”

1965-ben az állam tehát eladta a templomot a Vízügyi Tudományos Kutató Intézetnek, s csupán a fallal leválasztott oltárteret tartották meg az istentisztelet céljára. 1977-ben azonban erről is lemondtak a Kohó- és Gépipari Minisztérium javára, amely ekkorra már a templom többi részét is megvette. Kiállítóteremként és raktárként használták: belső terét szintekre osztották, kívülről pedig vasbeton tömbökkel toldották meg. Az istentiszteletek a ház egyik lakásában kialakított kápolnában kaptak helyet.²¹ 1973-tól nem lakott már lelkész a Luther házban, ettől kezdve a monori gyülekezet lelkésze járt be az imateremben vasárnapként istentiszteletet és csütörtökönként bibliaórákat tartani. A gyü-

¹⁹ A templom a Rákóczi út 57. szám alatti Luther ház udvarában áll. A terveket 1852-ben Diescher József építőmester készítette. Az építkezés 1856 őszén kezdődött meg, és 1867-ben fejeződött be. Ekkor szentelték fel.

²⁰ Kovács Anna 2002, 30.

²¹ NOL, 2003. november.

lekezetet az 1980-as évek elejétől már csak 2-3 fő alkotta 75 év körüli átlagéletkorral, az ezredfordulóra pedig teljesen megszűnt a közösség. 2003-ban kísérlet történt a gyülekezet újraalapítására, s ez – legalábbis szervezetileg – sikerrel is járt.

„Tehát nem volt itt semmi, 2003-ban művileg indították el a gyülekezeti életet, amit a püspök indított el, és amiben nyilván az Országos Szlovák Önkormányzat levele is szerepet játszott. Írtak ugyanis egy levelet a püspöknek, amit kilencvenen aláírtak, hogy itt rengeteg szlovák él, és szükség van egy evangélikus templomra. Aztán a H. püspök, aki maga is szlovák származású, nyugdíjazása előtt eldöntötte, hogy legyen. Úgyhogy 2003-ban beindultak az istentiszteletek. [...] Az első három istentiszteletre nem jött senki, mert azt szerintem nem is tudták, hogy van, aztán szeptember táján már megjelent egy-két ember, és 2004 júniusáig elértünk egy majdnem 15 fős átlagléttszámot vasárnaponként, és az nagyon jó volt, aztán jött a nyár, eltűntek és azóta sem jöttek vissza. [...] A létszám az tragikus, 3-4 ember jön el vasárnaponként az istentiszteletekre, sokszor azért izgulok, hogy eljön-e egyáltalán valaki...

Az istentiszteleten kívül a bibliaórák azok az alkalmak, amikor a közösség összegyűlhet, hogy megbeszéljék a felmerülő kérdéseket, problémákat, s ami hozzájárulhat ahhoz, hogy egy gyülekezet valódi közösséggé kovácsolódjék össze. De a bibliaórát sem látogatják, mindössze egy ember keresi fel a lelkészt már évek óta.

„Fiatalok abszolút nincsenek. A legfiatalabbjaink, a presbiterek, úgy 40 körüliek-felettek lehetnek, de ők is csak akkor jönnek el, ha valamiért nagyon fontos, nagyon muszáj, tehát nem rendszeresen járnak el az istentiszteletre, más rendezvényekre meg csak akkor, ha extra meghívó érkezik. Tavaly volt egy tragikus evangelizációs sorozat, aminek ugye az a lényege, hogy jöjjenek rá az emberek, az elsőre négy lelkész jött Szlovákiából, tettere készen, és két gyülekezeti tag jött el.”

Az infrastrukturális és a pénzügyi háttért tehát sikerült megteremteni. A gyülekezetnek van a házban 5 lakása, melyből egyik imateremként szolgál, másik a lelkész lakása, a fennmaradó hármat pedig bérbe adták, s ez a pénzügyi háttér megszilárdulásához vezetett. A gyülekezet azonban továbbra is csak „fantomközösség” maradt.

„Próbáltunk már mindenféle rendezvényt szervezni, de semmilyen látogatottsági igény vagy szándék nincsen, sajnos ez a budapesti realitás. Nyilván ha egy kisebb közösségben lennénk, akkor ez könnyebb lenne. Most itt van, mindent, amennyit lehetett felújítottunk, infrastruktúrát kialakítottuk, lehetne itt egy jó kis dinamikus gyülekezetet építeni, mert minden lehetőség megvan rá, az önfinanszírozás is, min-

den, ráadásul úgy, hogy nem a gyülekezeti tagoknak kell összedobni a teára valót, és még sincs semmi. Nem tudom meddig tartható fenn ez az állapot...”

Mivel a két szlovák tannyelvű magyarországi általános iskola és gimnázium közül Budapesten működik az egyik, így elvileg ez is lehet bizonyos bázis.

„A heti feladat annyival színesebb még legalább, hogy a budapesti szlovák iskolába lehet járni hittant tanítani, csak ez ilyen róka fogta csuka, hiszen a hittannak éppen az a lényege, hogy a gyülekezetet erősítse, a generációk közötti képzést jelenti, ez viszont jelen esetben nem áll fenn, hiszen azok a gyerekek, akikkel találkozom, vagy Szlovákiába mennek haza, vagy vidékiek. Vagy ha pestiek, akkor viszont a szüleik nem tudnak egy szót sem szlovákul, és nem lehet rájuk számítani, mert egy-egy ünnepi istentiszteletre eljönnek, mint például a tavaly karácsonyira, akkor voltak szép számmal, de vasárnaponként nem fognak járni, mert nem értenek egy szót sem.”

Úgy tűnik azonban, hogy nem csupán a szlovák nyelvtudás hiánya veszélyezteti a szlovák gyülekezet fennmaradását, hanem az általános emberi közömbösség is, mivel a próbából magyar nyelven tartott istentiszteletek látogatottsága is lehangelő volt. Maradt az egyházközség istentiszteleteken több-kevesebb rendszerességgel megjelenő 32 regisztrált tagja, illetve az az egy-két ember, aki rajtuk kívül néha-néha felkeresi az imatermet.

Az országos és a fővárosi szlovák önkormányzat tervei között egyaránt szerepelt, hogy a hajdani templom teljes épületét visszaigényelnék. Ez elegendő lehetne az egész budapesti szlovákságnak, hiszen „a felső szinten lehetne egy szakrális tér, egy jó kis ökumenikus kápolna, ami sokkal nagyobb, mint a mostani, 200-300 embernek is elég lenne. A két alsó szinten meg elférne az egész önkormányzat, a budapesti is meg az országos is. Az alsó szint meg lehetne mindenféle kulturális terület. A pincét, ami szintén óriási, a maga 4 méteres belmagasságával, szintén lehetne hasznosítani.” Nehézséget jelent azonban, hogy a Fővárosi Szlovák Önkormányzat inkább az Andrásy úton álló egykori Bobula palota visszaigénylését részesítené előnyben.

„Amikor a templommal kapcsolatban tárgyaltunk tavaly, akkor beindult a gépezet, de maga a püspök értetlenkedett, hogy mit akarunk mi, hiszen itt csak pár ember van, nincs is gyülekezet, és miért akarunk mi egy ezerfős templomot visszakérni. És hiába indítottunk el egy második kört, az már elég hiteltelen volt. És tényleg, ha azt írhatnám minden héten a püspöknek, hogy most már segítsen nekünk, mert annyian járnak az istentiszteletre, hogy nem férünk el, és muszáj valami új helyet kitalálni, akkor másként beszélt volna a püspök is.”

A pesti szlovák evangélikus gyülekezetet 2004-ben egy újság megjelentetését is elhatározta. A *Cirkevné listy* azonban a lelkész igyekezete ellenére is csupán két számot élt meg.

„Kiadtunk két példányt, aztán többet nem is, mert nekem kell mindent összerakni, és nincs rá időm. Nem is a cikkírásról van szó, mert anyagot tudnék bele írni, de ez megint olyan, hogy én írjak a gyülekezetnek újságot is? Ennek az lenne a lényege, hogy a gyülekezet tagjai írjanak benne a saját élményeikről, identitásélményeikről stb., de az, hogy én mindenről leírom a véleményemet, az nagyon jó, van egy újságom, de ennyi. Most meg van egy gyülekezetem.”

2.6. Kisebbségi önkormányzatiság – új kezdet?

„Hát meg már úgy beleun az ember, sokszor mi is úgy vagyunk, hogy jaj, már megint, mert mindig csak ugyanaz, meg mindig csak ugyanazok dolgoznak, ugyanazok járnak mindenhova.”

A világháborút követő migrációs hullám lezárulása után, 1948-ban megalakították Budapesten a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségét (Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku). A szervezet fő feladatát többek között a magyarországi szlovákok érdekképviselésében jelölte meg. A helyi csoportok 1951-ben történt felszámolását követően azonban tevékenysége már kizárólag kulturális területre korlátozódott. 1960-ban felső utasításra a szövetség 33 tagú választmányt alakított, valamint néhány szakbizottságot is életre hívott. Évtizedeken keresztül ez a struktúra lényegében nem is változott. A szlovák lakossággal jóformán nem is volt semmilyen tényleges kapcsolata. A szövetségben a nyolcvanas években kezdték meg tevékenységüket azok a személyek, akik a rendszerváltást követő új kisebbségpolitika formálódása idején az újonnan alakuló kisebbségi önkormányzati rendszerben is meghatározó pozíciókhoz jutottak. Hrivnák szerint:²²

„A fővárosi szlovákság jelenlegi helyzetét, viszonylagos közömbösségét a nemzetiségi ügyek iránt, ami nyilván az évtizedes elszigeteltségből adódik, jól demonstrálták az 1994. évi kisebbségi önkormányzati választások. A választások eredményei ugyan nem elhanyagolhatók, mert kimozdulást jelentettek a holtpontról, egyébként kudarcként is elkönnyelhetők, ugyanis az ahhoz sem volt elegendő, hogy megalakulhasson a budapesti szlovák kisebbségi önkormányzat. Ez csak akkor vált lehetővé, amikor a pótválasztások során megalakult a XVII. kerületi szlovák kisebbségi önkormányzat.”

²² Hrivnák 1997.

Az azóta eltelt két választási ciklus alatt a szlovák kisebbségi önkormányzatok száma 14-re nőtt Budapesten. Az 1995-ben eredetileg nyolctagú testületként alakult Fővárosi Szlovák Önkormányzat (Slovenská samospráva Budapešti), hasonlóan a többi fővárosi kisebbségi önkormányzathoz, kapott egy ingatlant az V. kerület, Akadémia utca 1. szám alatti épületben. Az önkormányzat kulturális rendezvényeket, nyelvoktatást szervez, támogatja a szlovák származású tehetséges diákokat. De nyugdíjasklubot is alapított, sőt saját lapot is indított, *Budapešť-tiansky Slovák* (Budapesti Szlovák) címmel.²³

Annak ellenére, hogy az egyes budapesti kerületekben nem beszélhetünk nagyszámú szlovák lakosságról, több kerületben is működik szlovák kisebbségi önkormányzat. Az 1994-es önkormányzati választások után még csak a XII. kerületben és a XVII. kerületben alakult kisebbségi önkormányzat. 1998-ban a fővárosi szlovák önkormányzatnak már sikerült annyi embert mozgósítania, amennyi elegendő volt 8 kerületi kisebbségi önkormányzat megalakulásához.²⁴ A 2002. évi önkormányzati választásokon már a szlovákokat is érintették a kisebbségi és az önkormányzati törvénybe kódolt visszaélési lehetőségek. Olyanok is jelöltették magukat ugyanis, akiket a fővárosi szlovák közösségek nem tartottak szlovák nemzetiségűnek. Ebben az évben már 14 kerületben alakult kisebbségi önkormányzat.²⁵ Külön érdekesség, hogy a XI. kerületben, ahol a népszámlálási adatok szerint a legtöbb szlovák él, ismét csak nem tudott megalakulni szlovák önkormányzat.

Az érintettek között is megoszlanak a vélemények arról, hogy egyáltalán szükség van-e kerületi kisebbségi önkormányzatokra, ha a törvény lehetőséget biztosít arra, hogy egy fővárosi önkormányzat is alakuljon. A kerületek szerepe az Országos Szlovák Önkormányzat megalakulása kapcsán is kérdéseket vet fel, főleg a vidéki, nagyobb létszámú közösségeket képviselő kisebbségi önkormányzati tagok körében, akik Budapestet – főleg az előző ciklusokban – túlréprezentáltak tartották.

²³ A lap 1996 óta kéthavonta jelenik meg, eleinte 2000, jelenleg 1000 példányban, a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány, az Országos Szlovák Önkormányzat és az I., VI., VIII., XIII., XIV. és XVII. kerületi szlovák kisebbségi önkormányzatok és a *L'udové noviny* támogatásával. A terjedelme változó, 12 oldalról indult, ami kevésnek bizonyult, a 20 oldalra nem volt elegendő pénz, így alakult ki a 16 oldal. Egy 2 oldalas magyar nyelvű mellékletet is tartalmaz, mely a legfontosabbnak tartott cikkeket, felhívásokat közli. Állandó rovatai: „Szerzőink költeményeiből”, beszámoló a szlovák nyelvórákról, a nyugdíjasok klubjának aktuális kirándulásáról, fotók, keresztretjvény és viccek. A lapot azért alapították rögtön a FFSZÖ megalakulása után, hogy legyen egy fórum, mely informálja a budapesti szlovákokat.

²⁴ Az I., III., VI., VIII., XII., XIII., XIV., XVII. kerületben alakult meg szlovák kisebbségi önkormányzat.

²⁵ Az I., II., III., IV., V., VI., VII., VIII., XII., XIII., XIV., XV., XVI., XVII. kerületben alakult meg szlovák kisebbségi önkormányzat.

„Valahol időnként én is éreztem, hogy ugyanazok az arcok jelennek meg az egyik kerületi szlovák önkormányzat rendezvényein, mint Budapest másik végén levő kerületben, tehát itt ilyenkor elgondolkodik az ember, hogy vagyunk-e annyian, hogy van-e értelme annak, hogy kerületenként csináljanak önkormányzatot, mert ez a trend. És ha majd lesz törvénymódosítás, ha az alkotmánybíróság rábólint, akkor én nem tiltakoznék az ellen, hogy legyen egy jó erős fővárosi önkormányzat, olyan, mint a megyei szintű, a helyieket meg talán összevontan, talán egy-két helyen még lenne értelme, a külterületeken, például, Rákosborzasztón, ott talán teljesen más a helyzet, hiszen egy volt szlovák faluról van szó, nem teljesen ugyanaz, mint mondjuk egy V.–VI. kerületi szlovák önkormányzat esetében” – mondta egy önkormányzati képviselő.

Ezzel ellentétes véleményt fogalmazott meg egy másik interjúalanyom, aki szerint, ha nem lennének kerületi kisebbségi önkormányzatok, akkor nem sikerült volna mozgósítaniuk ennyi embert. „Hogy kell-e minden kerületbe önkormányzat, hát az egy jó kérdés, ahhoz meg elég sokan vagyunk, hogy a főváros mindenkit összefogjon, ha nem lennének kerületi önkormányzatok, akkor azok az emberek sem lennének, elképzelhető, hogy akkor nem aktivizálódtak volna.”

Minden kerületi önkormányzat más-más programmal próbálja aktivizálni a fővárosi szlovákságot: „Hát van, ahol kiállításra voltunk, a harmadik kerületben minden nyáron van ; Péter-Pál napkor német meg szlovák rendezvény közösen, aztán a nyugdíjasoknak csinálnak műsort karácsony előtt, meg van ez az evangélikus napjuk, ami múlt vasárnap volt. Az ötödik kerületben valami könyvbemutató volt, ott is volt az Ozvena énekelni, a hatodikban a terézvárosi napokon van rendezvény, meg az énekversenyt szokták ők rendezni. A hetedik kerületben valami hajóra mennek minden évben, a nyolcadikban vannak a katolikus misék minden hónapban, meg az institúttal vannak ezek a közös történelmi estek. A 13. kerületben van a szavalóverseny meg a Mikulás-nap meg még valami, a 14.-ben fát ültettünk karácsony előtt, lipát, hát hogy miért pont hársfát, azt nem tudom, az a szlovákok fája, azt hiszem, nem tudom, mondták annak idején, de nem jegyeztem meg. A 15. kerület az elég pangós, a 16. az Cinkota, oda nem nagyon járok, 17. Keresztúr, ott is nyüzsögnek, mindenki nyüzsög.”

A Fővárosi Szlovák Önkormányzat megalakulása óta egyik legfontosabb feladatának tartja, hogy rendszeresen foglalkozzon a Budapesten élő szlovák nemzetiségű idős emberekkel, nyugdíjasokkal. Már az első kisebbségi választások idején világossá vált, hogy ebből a korosztályból kerülnek ki legnagyobb számban azok, akik még kötődnek szlovák származásukhoz, és vállalják nemzetiségű hovatartozásukat. Ezért alakí-

totta meg 1997 februárjában az azóta is igen sikeresen működő Szlovák Nyugdíjasok Klubját, mely körülbelül 400 főt vonz, és több mint 200 regisztrált tagja van. Az elsődlegesen megfogalmazott cél – segítséget nyújtani a sajátos kulturális igények kielégítéséhez és a szlovák származástudat erősítéséhez – idővel a szerénynek mondható lehetőségekhez mérten szociális jellegű problémák kezelésével is bővült. Az önkormányzat mellett működő klub – nemritkán már magányosan élő – tagjai lehetőséget kapnak arra, hogy közösségi életet éljenek. A klubban előadásokat, filmvetítéseket, író-olvasó találkozókat, kiállításokat, múzeumlátogatásokat, népi hagyomány- és néptáncbemutatókat, szlovákiai és hazai kirándulásokat szerveznek. A klub tagjai az FSZŐ rendezvényein is igen aktívan részt vesznek.

A Fővárosi Szlovák Önkormányzat 2002-ben tovább bővítette működésének palettáját, amikor *Ozvena* névvel vegyes kórust alapított, ahová „kórusmúltnal rendelkező, jó hangú szlovák, illetve velünk szimpatizáló, a szlovák nyelvet legalább tájnyelv szintjén valamennyire beszélő énekestársak” jelentkezését várják.²⁶ Néptáncegyüttes természetesen a fővárosban is van. Ez még a kilencvenes évek elején alakult, és sokáig a budapesti szlovák iskola mellett működött, *Prameň* Központi Szlovák Táncegyüttes névvel. A táncegyüttes regionális, sőt országos szinten működött, s feladatai közt szerepelt az is, hogy támogassa a vidéki táncsoportokat, kineveljen egy olyan generációt, amely képes továbbadni a tanultakat új, helyi táncsoportok létrehozásával. Az együttes találkozók, tánc táborok, továbbképzéseket szervezett. Mára az általa támogatott táncsoportok önállóvá váltak, s fennmaradásukat a helyi települési és kisebbségi önkormányzatok segítik. A *Prameň* (Forrás) 12 év elteltével átalakult, s ma már *Lipa* (Hárs) Szlovák Folklóregyesületként működik tovább. A változás nemcsak a táncegyüttes vezetését, hanem működési formáját is érintette. A táncsoport tagjai szinte kizárólag érettségizett fiatalok, főiskolások, s fellépéseiken ma már főleg Budapestre és környékére koncentrálnak. Csaknem minden kerületi szlovák kisebbségi önkormányzat számít műsoraikra, fellépéseikre, szinte egyetlen komolyabb rendezvényt sem tartanak meg nélkük.

A budapesti szlovák kisebbség tehát szert tett arra az infrastruktúrára, ami az asszimiláció lassításához segítséget jelenthet, a rendszerváltást követően újrafogalmazott kisebbségpolitikai koncepció a nemzetiségeket „államalkotó tényezőként” ismerte el, s megteremtette a törvényi és anyagi háttérrel egy radikálisan új szervezeti struktúra kiépítéséhez, mellyel a fővárosi szlovákság élt is.

²⁶ *Budapesti Szlovák*, 2002. október 14.

3. A PILISI SZLOVÁKOK

3.1. A pilisi szlovák települések általános jellemzői

A pilisi szlovák migráció hátterében azok az egyházi földesurak álltak, akik a török kiűzése után ismét visszatérhettek korábbi területeikre, és észak-magyarországi birtokaikról áttelepítették jobbágyaik és cselédségük egy részét. A török pusztítás után elnéptelenedett helyeken, kolostorháztartások köré szerveződve többnyire egységesen, más etnikummal nem keveredve telepedtek le. A lakóhelyváltás ellenére a nyugatszlovák nyelvterületről érkező pálos jobbágyok ugyanannak a rendnek a jobbágyai maradtak, ami a későbbi fejlődés szempontjából meghatározó jelentőségű ténynek tekinthető.

A szerzetesrendek, egyházmegyék által alapított Pilis hegységi falvak földesuraikkal szemben sem gazdasági, sem közigazgatási önállósággal nem rendelkeztek, s a településeket a 20. század közepéig lényegében nem is érték olyan hatások, amelyek megváltoztatták volna e falurendszer kifelé és befelé is viszonylag zárt (az alföldi szlovák mezővárosokhoz, gazdasági kapcsolataihoz képest mindenképpen jóval zártabb) jellegét. Az etnikai identitás megtartását két fontos adottság is segítette:

1. a nyelvsziget szlovák lakossága az anyaetnikai terület nagyjából azonos térségéből, Nyugat-Szlovákiából és Dél-Morvaországból érkezett;
2. vallási tekintetben is egységesek maradtak, lévén mindannyian katolikusok.

A később betelepülő, lélekszámukat tekintve kisebb német közösségeket a szlovák többség magába olvasztotta – miközben az újonnan érkezettek kultúrájának jó néhány elemét sikeresen adoptálta. A pilisi svábok asszimilációját – a demográfiai adottságok mellett – megkönnyítette a felekezeti azonosság s a hasonló anyagi, valamint társadalmi helyzet.²⁷

E falvak szlovák lakosságának etnikai tudata szorosan kötődik a Pilishez mint földrajzi területhez, s identitásuk egyik meghatározó alkotóelemként szlovákságuk is e szűrön keresztül fejeződik ki. A „Pilišania” (pilisiek) elnevezésében is ez az erős regionális, táji tudat fejeződik ki. A meghatározás ugyan eredetileg csupán a pilisszentkeresztieket jelezte, később azonban jelentéstartalma valamennyi érintett községre kiterjedt. A falvak ma földrajzi adottságaikból kiindulva meglehetősen szoros „belső”, „településközi” kommunikációs hálózatot tartanak fenn: a pilisi szlovák települések számára evidencia az egymással való kap-

²⁷ Fehér 1996.

csolattartás szükségessége. Az etnikai összetartozás-tudat egyik megnyilvánulásaként a pilisi szlovák falvak 1990-ben – tehát már jóval a kisebbségi törvény elfogadása előtt – létrehozták a Pilisi Szlovák Települések Társulását.²⁸

Ez persze nem jelenti azt, hogy az egyes közösségek identitásának minden eleme tökéletesen megegyezne egymással. A pilisi szlovák falvakra is érvényes az a megállapítás, hogy a magyarországi nemzetiségek nyelvének fejlődése gyakran falvanként külön-külön utat járt be, s némi túlzással elmondható, hogy a kisebbség nyelve egyenlő a településeken évszázadokon keresztül használt, lényegében külső hatások által nem vagy alig befolyásolt nyelvvel.

Az asszimiláció a kulturális identitás, a nyelv, a sorsközösség, a származástudat szűkülésével jár együtt. Minél jobban asszimilálódott egy etnikai közösség, annál kisebb az a kulturális készlet, amelyet a gyakorlatban működtet, így az asszimiláció és az akkulturáció, ha nem is jelentik ugyanazt, ilyenkor egyenes arányban állnak egymással.

Az asszimilációt a társadalom egésze felől szemlélve annyi, mint az eredeti etnikai csoport kiiktatódása az egyének egy csoportja integrációjából. A pilisi falvakban is tapasztalható, hogy nem az történik, hogy egyes családok jobban, mások kevésbé olvadnak be, és megtartják nemzeti kötődésüket, hanem hogy minden szociális és kulturális helyzetű család egyszerre, egy ütemben fokozatosan magyarosodik. Az etnikai csoportok hagyományos elkülönülése a magasabb identitású közösségekben ma is észlelhető, és akik visszajöttek, azokat még a mai napig is *gyűttmentek*nek mondják több faluban, tájegység szerint számon tartják, hogy melyik ember, honnan költözött a faluba 50 évvel ezelőtt. Ezzel a normálisnak nevezhető helyzetképpel ellentétes a feltűnően magas csoportközi kooperáció, mely egyes helyeken megfigyelhető.

Az erősen asszimilálódott rétegeket az különbözteti meg a többitől, hogy nemhogy kulturális archaizmusokat, *revival*okat nem őriznek meg, de már az egyházi és iskolai anyanyelv műveléshez sem ragaszkodnak.²⁹

3.2. A pilisi szlovák települések demográfiai adatai

A hét pilisi szlovák település (Pilisszántó, Piliscsév, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Piliscsaba, Pilisszentlélek, Kesztlöc) szlovák lakosságának aránya az utolsó három népszámlálás adatai alapján a következőképpen alakult:

²⁸ Fehér 1996.

²⁹ Fehér 1996.

2. táblázat. *Szlovák nemzetiség és anyanyelv*

	1980 nemzeti- ség (%)	1980A anyanyelv (%)	1990 nemzeti- ség (%)	1990A anyanyelv (%)	2001 nemzeti- ség (%)	200 anyanyelv (%)
Pilisszántó	19	15	7	8	20	14
Piliscsév	1	9	16	16	46	13
Pilisszentkereszt	28	46	48	52	55	42
Pilisszentlászló	21	7	0	0	10	6
Kesztlőc	19	30	5	14	9	10

Forrás: KSH. (Az adatok kerekítettek.)

Ha figyelembe is vesszük a népszámlálási adatfelvétel szociálpszichológiai vetületének következményeit, valamint azt a tényt, hogy a szocialista-kommunista rezsim, majd a rendszerváltás idején tapasztalható bizonytalanság az emberek őszinte, hivatalos identitásvallásait egyáltalán nem segítette elő – s ezt a 2001-es adatfelvételek vissza is igazolták –, történelmi távlatban mindenképpen a szlovák identitás gyengülése regisztrálható az érintett közösségekben.

Bár az egyes települések esetében – nemritkán a helyi politika és az általa befolyásolt nyilvánosság hatására – jelentős különbségek figyelhetők meg az öndefiníció bonyolultabb, összetettebb elemét jelentő nemzetiségi kategória alakulásában, az 1980-as és 2001-es adatok között valójában csak a „legszlovákabb” faluban, Pilisszentkeresztben és Piliscséven figyelhető meg lényegi elmozdulás „pozitív” irányban. Az anyanyelv tekintetében a helyzet ennél is egyértelműbb: itt nemcsak az arányszámok – eltérő ütemű és mértékű, de jelentős – csökkenése regisztrálható, hanem az is, hogy a nemzetiségi beállásokkal kapcsolatosan néhol tapasztalható „revival” ebben az összefüggésben lényegében nem észlelhető. A néhány százalékpontos emelkedés ráadásul a települések viszonylag alacsony lélekszáma miatt amúgy sem jelent releváns, tendencia kirajzolására alkalmas adatokat.

A pilisi falvakra jellemző tendenciák alaposabb vizsgálatára Piliscsévet választottuk ki.

3.3. Piliscsév története

A település a Pilis hegység lábánál, Komárom-Esztergom megyében fekszik, Budapesttől kb. 30 km-re.³⁰ Csombor Erzsébet településtörténeti kutatásaiból tudjuk, hogy a középkori magyar falu első okleveles

³⁰ 1954-ben változott a település neve Csévről Piliscsévre.

emlétese 1262-ből való.³¹ Mivel a török megszállás alatt elnéptelenedett – a Komárom-Esztergom Megyei Településtörténeti Kalauz szerint – az esztergomi káptalan 1699–1711 között szlovákokat telepített ide Felső-Magyarországról. A település lakossága ekkor 6 magyar és 16 szlovák nyelvű jobbágyból, valamint 1 nemesből tevődött össze.³²

Mintegy másfél évszázad alatt a falu demográfiai mutatói alapvetően megváltoztak. Egy 1880-ból származó felmérés szerint a falu lakossága már 1152 főt tett ki, s a nemzetiségi mutatók 90,96%-os szlovák többséget regisztráltak.³³ A vallási megoszlást tekintve a kép még homogénebb volt, mivel – egy tízéves, jelentős népességnövekedéssel járó periódus után – a falu lakosságából 1890-ben 1301 fő római katolikus, 41 pedig zsidó vallásúnak vallotta magát.³⁴

Az 1886. évi XXII. sz. községi törvény alapján nagyközségi besorolást kapott település lakossága egészen a második világháború kitöréséig tovább nőtt. 1910-ben a Statisztikai Hivatal adatai szerint a falu lakossága már 1682 főt tett ki, s ez a szám 1937-re tovább, 2680 főre emelkedett (1380 férfi és 1300 nő). A lakosok több mint fele (1480) még mindig szlovák, fennmaradó része pedig (1200) magyar anyanyelvű volt. A vallását tekintve homogén római katolikus település lakói jelentős arányban még földműveléssel, faszén- és mészégetéssel foglalkoztak, jövedelmüket máshol vállalt szőlőmunkával és aratással egészítették ki. Bizonyára a Dorogi Szénmedence bányáiban is növekvő számban helyezkedtek el cséviiek, bár pontos számukat nem ismerjük. A település kisiparát egy-két kovács, asztalos, cipész, kőműves és bognár képviselte, négy kereskedés is volt a faluban, és a helyi „Hangya” Szövetkezetnek 327 tagja volt a két világháború közötti időszakban. A villanyt 1941–42-ben vezették be. Egészségház, két orvos és két bába volt a községben.³⁵

A második világháborút követően 1946 februárjában a magyar és a csehszlovák kormány kétoldalú lakosságcsere-egyezményt írt alá. Ennek alapján a csehszlovák kormánysszervek létrehozták a budapesti székhelyű Csehszlovák Áttelepítési Bizottságot, melynek az volt a feladata, hogy a Csehszlovákiából kitelepítendő magyarok helyére magyarországi szlovák családokat toborozzon. Az akció eredményeként

³¹ Chw, Cheu írásformában és a mai Csévtől 6 km-re nyugatra, Csolnok, Sáp, Dág és Csaba közt terült el. Legrégibb ismert birtokosa (1274) Csév László, a Róger fia, aki itteni birtokát Godin esztergomi polgárnak zálogosította el, Godin utódai pedig 1328-ban a margitszigeti apácáknak adták el. Lásd Csombor 2002.

³² Csombor 2002, 15.

³³ Mihalović 1987.

³⁴ Csombor uo.

³⁵ Csombor 2002, 21.

73 273 magyarországi szlovák hagyta el szülőföldjét, s ez a tény hozzájárult ahhoz, hogy visszafordíthatatlanul fellazultak és felbomlottak azok az etnikailag többé-kevésbé még zárt közösségek, amelyeknek a magyarországi szlovákság nemzeti nyelvének, szokásainak, kultúrájának megtartását köszönhette.³⁶

Hrivnák Mihály (1996) egy magyarországi szlovákság helyzetével foglalkozó konferencián így foglalta össze a lakosságcsere következményeit és a szlovákok asszimilációjára gyakorolt hatását:

„Éppen ötven éve annak, hogy a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény alapján megkezdődött a konkrét lakosság kicserélése. Ez a visszasságoktól sem mentes akció mindkét oldalon máig be nem gyógyuló, érzékeny sebeket okozott az emberek lelkében és gondolkodásában. [...] A hazai szlovákság szintén több tízezres, ígéretekkel megtévesztett tömege hagyta el kétszáz éve őseik által választott szülőföldjét. Ezek az események kompakt szlovák települések felborulását okozták. A korábbi többségben levő nemzetiség számos településen kisebbségbe szorult. A szlovákság aktív szervező és vezető rétegét elvesztette.

A frissen földhöz juttatott mezőgazdasági munkások – akik többségét alkották a magyarországi szlovákságnak – a tulajdonlást alig élvezve, a központilag szorgalmazott, erőltetett kollektivizálás áldozatai lettek. Ez is máig ható fájdalmakat okozott az emberek számára. Így a még megmaradt tanyai gazdálkodásból élők jelentős része is a korabeli szocialista iparosítás nagy építkezésein kötött ki, szintén a szlovákság nemzetiségi, etnikai dezorganizáltságához – az oldott kéréhez hasonlítható – széthullásához vezetett. A korábban civil szerveződésekhez szokott, azokban aktivizálódó szlovákság csakúgy, mint minden más társadalmi réteg, illetve nemzetiségi csoport szűk »'Prokrusztészágyba« lett szorítva mozgásterét, szerveződését illetően.

A társadalmi létből fakadó sorozatos egyéni és kollektív kudarcélmények hatására a hazai szlovákság nemzetiségét tekintve visszahúzódóbb, túlzottan alkalmazkodó, ezáltal az asszimilációnak kevésbé ellenállóbb lett.”³⁷

A háborút követő – részben erőszakos, politikai és gazdasági célok által motivált migrációs hullámok Piliscsévét sem kerülték el. Lakosai közül a Komárom-Esztergom Megyei Levéltár adatai szerint:

„92 nevet vettek fel a sváb kitelepítési listára, ez azonban nem jelenti azt, hogy mindannyian bekerültek volna a vagonokba. A Csehszlovákiába történő áttelepítésre itt is komoly agitáció folyt, azonban itt sincs pontos adat, a kilencedik jegyzék 240 tulajdonost és összesen 124 katasztrális hold 327 négyszögöl földet tartalmaz.”³⁸

³⁶ Gyivicsán 1997, 103.

³⁷ Hrivnák 1996.

³⁸ Csombor 2002, 25.

A helyiek elbeszélése szerint „viszonylag kevesen” települtek ki, és 4-5 család a 60-as években vissza is tért. (2003-ban a települési önkormányzat ún. „Hazaváró ünnepet” rendezett, amelyen a kitelepültek és családjaik közül mindössze egyetlen idős asszony jelent meg.) Mindenesetre beszédes, a települést érő történelmi viharokat felvillantó adat – ha csak részben tekinthető is a ki- és áttelepülések következményének –, hogy a KSH 1941-ben még 2234, 1949-ben pedig már csak 1923 lelket számolt össze Cséven.

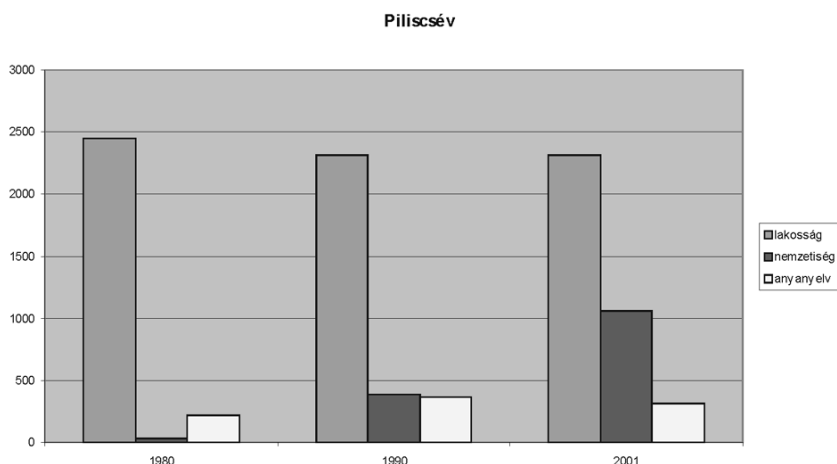
A piliscsévi lakosság nemzeti identitásának mutatóiról a szocializmus időszakából nem állnak rendelkezésre megbízható, hiteles adatok. A 10 évenként megtartott népszámlálások során ugyan rendre rákérdeztek mind a nemzetiségre, mind az anyanyelvre, a személyükben érintetteknek azonban – összhangban az országos tendenciákkal – csak a töredéke vállalta szlovák kötődését. Az persze nem volt titok, hogy az urbanizáció, a gazdasági szerkezetváltás, a vegyes házasságok és a nemzetiségi igényekre érzéketlen iskolapolitika hatására az asszimiláció tovább folytatódott, de a helyi lakosság tisztában volt azzal, hogy a KSH által regisztrált, önbevalláson alapuló adatok nem felelnek meg a valóságnak. Ezt a rendszerváltást követő népszámlálási adatok be is bizonyították.

3. táblázat. *Piliscsév szlovák nemzetiségű és anyanyelvű lakosainak száma (1980–2001)*

	Összlakosság	Nemzetiség	Anyanyelv
1980	2452	33	218
1990	2314	379	367
2001	2314	1059	311

Forrás: KSH.

Az utolsó három népszámlálás vonatkozó adatainak összehasonlítása több szempontból is tanulságos eredményre vezet. Az 1980-as adatfelvétel természetesen nem tekinthető releváns összehasonlítási alapnak, mivel az ekkor összeírt adatok nyilvánvalóan nem fedték a valóságot, mégis egy jellegzetességre felhívja a figyelmet: a falu lakossága sokkal inkább szenzitívnek érezte a nemzetiségi hovatartozás kérdését, mint az anyanyelvről szolgáltatandó információt. Ez különösen annak fényében feltűnő, hogy az elkövetkező húsz év során a lényegében változatlan létszámú összlakosság mellett a magát szlovák nemzetiségűnek vallók száma több mint harmincszorosára emelkedett.

2. ábra

Ugyanakkor viszont egy feltartóztathatatlanul tűnő folyamat is kirajzolódik: amíg a harmincas évek végén még 1480-an vallották magukat szlovák anyanyelvűnek, ez a szám 2001-re kevesebb mint $\frac{1}{4}$ -ére olvadt. Az anyanyelvi és a nemzetiségi adatok összevetése – a kettős identitás háttere előtt – ráirányítja a figyelmet az anyanyelv nemzeti identitásban – betöltött szerepének – a magyarországi kisebbségek többségénél megfigyelhető – radikális átértékelődésére. Mára a szlovák másodnyelvi pozícióba került Piliscséven a szlovák nemzetiségű lakosság körében, hiszen az a generáció, amely még minden élethelyzetben szlovák nyelven beszélt, mára kihalóban van, a családon belüli kommunikáció nyelve pedig az ötvenes-hatvanas évektől kezdve fokozatosan a magyar lett.

Az egykor csaknem teljesen kompakt, a betelepülőket is magához asszimiláló közösség zártsága valójában a két világháború között bomlott fel. 1910 és 1937 között a falu népessége radikálisan, több mint 50%-kal nőtt, ami annak köszönhető, hogy a közeli városok, Budapest, Dorog, Esztergom iparosodása mágnesként vonzotta az iparban elhelyezkedni kívánókat. Ez a tendencia a szocialista érában is megmaradt, sőt – elsősorban a rendszerváltást követően – kiegészült egy ellentétes irányú folyamattal is: panellakásaikat eladva sokan költöztek és költöznek Piliscsévre, ahol régi házakat vásárolnak meg és újítanak fel.

A dorogi szénbányák és néhány a cséviiek által gyakran munkahelyül választott budapesti üzem (PEMÜ, harisnyagyár) bezárása után a munkaképes lakosság egy részének új munkahely után kellett néznie. A KSH 2001. évi népszámlálási adatai alapján a piliscsévi lakosok közül a foglalkoztatottak száma 868. 224-en dolgoznak helyben, 644-en pedig ingáznak. A helyben foglalkoztatottak közel $\frac{1}{3}$ -ának maga az ön-

kormányzat a munkaadója. A foglalkoztatottak többsége manapság már az iparban, építőiparban dolgozik, 10%-uk „vezető értelmiségi”, több mint 10%-uk pedig egyéb szellemi foglalkozású. A század eleji trend mára már a múlté: a mezőgazdaságban, erdőgazdálkodásban dolgoznak a legkevesebben. A helyben lakó tanulók száma 389 fő, ebből a helyi iskolában tanul 201, más településre jár 188 fő. A regisztrált munkanélküliek száma a népszámlálás idején 62 fő volt.

3.4. Nyelvhasználat

„A tót a tájszólása a szlováknak, végül is, ahogy a németre meg mondják, hogy sváb.”

A szlovák közösségek helyi nyelve, a nyelvjárások, körülbelül 2-3 évtizede a teljes krízis, az elhalás stádiumába kerültek. Jelzi ezt az a jelenség is, hogy a gyerekek éppen az utóbbi negyedszázadban már nem tanulják meg – még passzív befogadóként sem – azt a nyelvjárást, amelyet még nagyszüleik igen jól ismertek. Ennek ellenére az 50 éve-sektől felmenő generációk körében is a nyelvjárást használják a családok és a szűkebb közösségek is. Az iskolában tanított szlovák irodalmi nyelv nem lett a szlovák közösségek kommunikációs nyelve. Ezt a szerepet egyre inkább a magyar nyelv tölti be.³⁹

Mára a szlovák nyelv másodnyelvi pozícióba került Piliscséven is, hiszen az a generáció, amely még minden élethelyzetben szlovák nyelven beszélt, mára kihalóban van, a családon belüli kommunikáció nyelve a magyar lett, a természetes asszimiláció, a vegyes házasságok, a migráció következményeként. „A lányom biztos magyarnak vallja magát, a fiam is inkább magyarnak vallja magát, de ő azért közelebb van a szlovákhhoz, a lányom, amíg táncolt, addig jobban benne volt, de most már kiesett belőle” – mesélte egy csévi asszony.

3.5. Oktatás, identitásnevelés

Cséven 1836-ban építettek iskolát a plébánia mellett. Ez 1892-ig egy osztállyal működött, amikor megszervezték a második osztályt. A tankötelesek száma ekkoriban 254 fő volt. A felekezeti iskolában a tanítás szlovák és magyar nyelven folyt. 1900-ban sikerült elindítani egy harmadik osztályt is. Az 1903/1904-es tanévben az iskolába összesen 234

³⁹ Gyivicsán 2003, 101.

gyerek iratkozott be, akik immár négy tanteremben hat osztályra bontva tanulhattak. A tanítás nyelve ebben az időszakban már a magyar volt, sőt a hittant is magyar nyelven oktatták (korábban szlovákul), illetve esetenként két nyelven. A statisztika szerint a 252 diák közül csupán 14 volt magyar, a többi szlovák. Csév község képviselő-testülete 1910-ben állami népiskola felállítását rendelte el. A *Lex Apponyi* hatálybalépésének eredményeként a felekezeti iskola, kellő anyagi fedezet hiányában, megszűnt. Az 1930-as években már 300–340-re emelkedett a „diákok száma az öt tantermes állami elemi iskolában, ahol hét római katolikus tanerő oktatott. 1942-ben azonban felvettek egy evangélikus tanítót is, ami a helyi katolikus plébános tiltakozását is kiváltotta.”⁴⁰

Piliscsévet a település mérete – s ezzel összefüggésben tanulóinak létszáma – arra predesztinálja, hogy a jelenlegi adottságok mellett óvodai és általános iskolai képzést biztosítson a helyi gyermekek számára.

Az „*Aranykapu – Zlatá brána Óvoda*” szlovák nemzetiségi intézmény, ahol alapfokú szlovák nemzetiségi nyelvoktatás is folyik 1974 óta. A nem szlovák nemzetiségű szülők is egyetértenek a nyelv tanításával. Az óvoda, melynek 4 csoportjába összesen kb. 80 gyerek jár, szép eredményeket mutathat fel a néphagyományok, versek, mesék tanítása terén.

A Piliscsévi Általános Iskolában több mint ötven éve, 1949 óta oktatják a szlovák nyelvet idegen nyelvként, heti négy órában, 1–8. osztályig. Jelenleg 164 diák tanul az iskolában, 10 tanulócsoportban.⁴¹ Az iskola alsó tagozata ma az Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola gyakorlóiskolája is egyben. Az oktatási intézményben táncsoport, színjátszó csoport, sőt szlovák szakkör is működik. A szülők jelentős része azonban a környező városokba küldi a gyermekét, s ennek következményeként a helyi iskola elesik a nemzetiségi kvótától.

A gyerekek iskolán belüli nyelvhasználatára jellemző, hogy csak a nemzetiségi nyelvű órákon beszélnek szlovákul, a szünetekben azonban sem tanáraikkal, sem egymás közt nem használják a nyelvet. Mivel a családi kommunikáció nyelve a magyar lett, szüleikkel sem beszélnek nagy- és dédszüleik nyelvén. Legfeljebb az idősebb generáció tagjaival érintkezhetnek még – annak magyar nyelvtudására támaszkodva – ősük anyanyelvén, hiszen szüleik elenyésző kisebbsége beszél az irodalmi nyelvet és/vagy a helyi nyelvjárást. Az iskolában közép- és hosszú távú célként azt szeretnék elérni, hogy a gyerekek az általános iskola befejezésekor szlovákából alapfokú vizsgát tudjanak tenni. Demeter-Zayzon Mária interjúból azonban kiderül, hogy 1998-ig erre nem volt példa.

⁴⁰ Csombor 2002, 23.

⁴¹ 2005-ös adat.

3.6. Vallás

A magyarországi szlovákok többsége evangélikus. A szlovák katolikus lakosság zöme a Dunántúlon telepedett le, többek között a Pilisben, így Piliscséven is. Az 1732. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv tanúsága szerint a faluban ekkor még csak katolikusok laktak, 236-an. Ez a szám 1755-ben 616-ra nőtt. Egy 1864-es adat szerint a községben már 1111 katolikus élt. A 18. század elején még Doroghoz, a dorogi plébánoshoz tartozott Csév, Csolnokhoz, Kesztyölköz, Tokodhoz és Táthoz hasonlóan. Önálló plébániaként – az anyakönyvek tanúsága szerint is – 1715-től jelenik meg. A korábbi templom helyébe 1763–1780 között építették fel az új templomot, melyet később többször átépítettek. 1890-ben Csév már mint nagyközség jelenik meg a statisztikákban, ahol 1301 római katolikus és 41 izraelita vallású ember él. Az 1910-es lelkészi kimutatás szerint az igehirdetés és lelkigondozás szlovákul, az éneklés azonban olykor magyarul folyt.⁴²

A piliscsévi régi temető sírkövein – egészen az 1930-as évek végéig – magyar nyelvű feliratokat nem is találni.⁴³ A szlovák feliratok a magyar helyesírás szabályai szerint íródtak, jelentős részben annak tudható be, hogy az 1900–1910-es évektől a gyerekek az iskolában már nem tanultak szlovákul írni-olvasni. A második világháborútól kezdődően a magyar nyelvű sírfeliratok váltak általánossá.⁴⁴

A pilisi katolikusok a szlovák irodalmi nyelvet használták a liturgiában, majd mivel az 1920–30-as évektől kezdve krónikussá vált a szlovákul tudó papok hiánya, a liturgiák kánoni része teljesen elmagyarosodott. Ebből egy sajátos kétnyelvű modell kialakulása következett: a szlovák és magyar nyelvű liturgiai szövegek kétnyelvű egységet alkotnak. Ez az egyes pilisi falvakban másként valósul meg. Piliscséven például a hónap minden második vasárnapján megtartott szlovák nagymise után a hónap fennmaradó két vasárnapján magyar nyelvű a mise, melyen ugyanazok vesznek részt. És ugyanez a kettőség jellemezte a temetéseket is.⁴⁵

Piliscséven a 2001. évi népszámlálás adatai szerint a 2314 személyből a többség katolikus, de már csak 1888 fő. A faluban rajtuk kívül ma

⁴² Csombor 2002, 21.

⁴³ Mivel bizonytalanná vált a temető sírköveinek sorsa, a kisebbségi önkormányzat egyik határozata alapján az önkormányzat közhasznú munkásai a köveket átszállították a templomkertbe.

⁴⁴ Például: Tu spocsva V. K. Panu Jurkovic Melichar zsil 58 roku zemrel 1918 marca 31. ho Tuto pamatku daku posztavili Valovics Anna aj gyetyma. Gyivicsán Anna: O etnickomn karaktere Čivu. In Gyivicsán Anna (szerk.): *300 rokov v Piliši*. Piliscsév, 2002.

⁴⁵ Gyivicsán 2002, 129.

már élnek reformátusok, evangélikusok és adventisták is. A kisebbségi önkormányzat céljai között a kezdetektől fogva (1994/95) szerepel a szlovák nyelvű vallási kultúra felélesztése és fejlesztése, szlovák litániák, temetési imák, énekek összegyűjtése és terjesztése. A korábbi plébános nem szívesen engedte, hogy a hívek a szentmisén vagy a temetési szertartáson szlovákul énekeljenek,⁴⁶ sőt azt a szlovák önkormányzati kezdeményezést sem nézte jó szemmel, hogy a szlovákiai Zatykó atya időről időre – természetesen szlovák nyelvű – miséket celebráljon.⁴⁷ Mindezek ellenére a nyelv nem tűnt el teljesen a szertartásokból, mivel a temetéseken még mindig szerepet kap. Az idősebb generációk emlékezetében még élnek a búcsúztató énekek, s őrzik a nagyszombati Szent Adalbert Társaság közvetítésével a 40-es években idekerült szlovák nyelvű énekeskönyveket is.⁴⁸ Emellett a cséviiek is rendszeresen képviseltetik magukat a Józsefvárosi Plébániatemplomban minden hónap első vasárnapján megrendezett szlovák nyelvű istentiszteleten.

3.7. Az anyaállammal fennálló kapcsolatok

A kapcsolatteremtésre irányuló próbálkozások jelenleg több szinten zajlanak. A legrégebbiek talán a mai napig legélénkebbek a hagyományörző iskolai csoportok vagy sportegyesületek közti cserélátogatások. Ezek ugyan nem tekinthetők rendszeresnek, viszont – legalábbis az egyének szintjére lebontva – biztosan tovább élnek a jövőben is. A kapcsolatok kiépítésében a rendszerváltás előtt a Szlovák Szövetség, ma pedig az Országos Szlovák Önkormányzat is komoly szerepet vállalt és vállal. Emellett a község változatlanul törekszik a települési önkormányzati partnerkapcsolatok kialakítására és elmélyítésére: „Szeretnénk a gyökereket megkeresni [...] a nyelvjárás alapján úgy véljük, hogy nyugat-szlovákiai részről vagyunk [...] itt szeretnénk valamilyen testvérvárosi vagy testvérvárosi kapcsolatot is létrehozni.”⁴⁹

A kapcsolatfelvételnek ma már lényegében nincs semmiféle állami akadálya, de a nyelvörzés/nyelvtanulás szempontjából mindenképp hátrányos adottságnak tekinthető, hogy azok a szlovákiai falvak, amelyekkel óvodai, iskolai vagy sportkapcsolatokat építettek ki, többségükben magyarul lakta települések. Az anyaország régebben csak a Matica slovenskán keresztül lemez- és könyvadományok formájában támogat-

⁴⁶ Ugyanígy történt Pilisszántón is.

⁴⁷ Janek 2002, 69.

⁴⁸ Jurkovics 2002, 92.

⁴⁹ Demeter-Zayzon 2002, 46.

ta az ittenieket. Mára a támogatási paletta bővült, illetve némileg megváltozott. Ma már a szlovák állam fedezi például azoknak a – kétévente megrendezendő kéthetes óvónő és tanító továbbképzéseknek a költségeit is, amelyeken a piliscsévi pedagógusok is részt vesznek: „nagyon hasznosak ezek a továbbképzések, mert muszáj a nyelvet beszélni, csak szlovákul, mert vannak ukrainai, szerbiai szlovákok, mert ez egy nemzetközi továbbképzés”.

A kettős identitással szemben megnyilvánuló (többnyire szlovákiai) értetlenség és érzéketlenség ugyanakkor főleg nagypolitikai játszmák idején – de esetenként a napi érintkezés során is – próbára teszi a helyiek türelmét. A cséviiek is regisztrálják azt, hogy Szlovákiában sokan – még állami, közigazgatási szinten is – differenciálatlanul magyarnak tartják őket, s ezt egyértelműen a nagypolitika hatásának tudják be. „Most ott vagyunk a legutóbbi nyilatkozatok hatására, hogy szinte kenyértörésre kényszerítik az embert, a kettős tudattól való elszakadásra: ha így viszonyulnak, én magyar vagyok. Ez kimondottan a nagypolitika bűne. Itt az esztergomi híd építésétől kezdve egészen addig, ahogyan a tőlünk Szlovákiába kirándulókkal viselkednek [...] ez riasztó, és az emberekben óhatatlanul zavart kelt. Ezt nem tudja egy kis közösség helyreigazítani.”⁵⁰

3.8. Kisebbségi önkormányzatiság – hogyan „Csév Csév maradjon!”

Piliscséven a szlovák kisebbségi önkormányzat rögtön az első kisebbségi önkormányzati választás után megalakult. Az akkor még a magyarországi szlovákság „csúcsszervének” tekintett Szlovák Szövetség meghatározó szerepet játszott a helyiek bizonytalanságának, óvatosságának eloszlásában. A kisebbségi önkormányzat közvetlen módon jött létre, s társadalmi támogatottságát jól mutatja, hogy a kisebbségre szavazó választópolgárok aránya csaknem 84% volt.

A helyiek az elmúlt két választás alkalmával még nagyobb arányban szavaztak a szlovák kisebbség érdekeinek képviselőire hivatott intézményre. Az elmúlt 12 évben nem volt fluktuáció a kisebbségi önkormányzat személyi állományában, s mivel négy tagja egyben a települési önkormányzat képviselőtestületét is erősíti, a két intézmény közötti információáramlás megbízhatónak tekinthető.

Az ülések általában magyar nyelven zajlanak, bár a képviselők néha átváltanak a csévi nyelvjáráásra.⁵¹ Mivel a kisebbségi önkormányzat álla-

⁵⁰ Demeter-Zayzon 2002, 47.

⁵¹ Janek 2002.

milag meghatározott költségvetése meglehetősen szűkös, a képviselők nem vesznek fel tiszteletdíjat, s működési költségüket is a települési önkormányzat fedezi. A „nagy” önkormányzat fedezi a telefon, a levelezés, az irodaszer, a posta költségeit, és ők végzik a jegyzőkönyvvezetést is. Külön irodájuk nincs, így gyakran az óvodában ülnek össze.

A kisebbségi önkormányzat a nehéz anyagi feltételek ellenére igen aktív, s az elmúlt évtizedben rengeteg programot szervezett. Megrendezte és támogatta a Pilisi Szlovákok II. Fesztiválját, nemzetiségi hónapot tartott, amelybe sikerült bevonnia mind az iskolát, mind a táncsoportot, mind pedig az asszonykórust.

Szinte rögtön a megalakulás után, 1996 májusában konferenciát rendezett, melynek lezárásaként egy szándéknyilatkozattal elkötelezte magát egy a pilisi községeket összefogó egyesület megalapítása mellett. „A pilisi szlováklakta települések alulírott polgármesterei, szlovák kisebbségi önkormányzati elnökei és a helyi szlovák civil szervezetek vezetői a mai napon elhatároztuk, hogy létrehozzuk a Pilisi Szlovákok Egyesületét és Kulturális Központját. A regionális jellegű nemzetiségi szervezet és általános művelődési központ létesítését elsősorban a térségünkben élő szlovák lakosság közös múltja, kultúrája és nyelve, valamint együttes boldogulása és szorosabb együttműködése iránti igénye teszi szükségessé.”⁵² A Pilisi Szlovákok Egyesülete és Kulturális Központja közhasznú szervezetként működik.

Még ugyanebben az évben ünnepelte a település a szlovák ősök letelepedésének 300. évfordulóját. Az önkormányzat ebből az alkalomból elhatározta, hogy megteremti egy falumúzeum létrehozásának anyagi és infrastrukturális hátterét, hogy itt gyűjtsék, és a közönség számára hozzáférhetővé tegyék a még fellelhető régi, szlováksággal kapcsolatos értékeket.⁵³ Ugyanekkor képeslapot is kiadtak a településről.

Egy évvel később, 1997-ben, a kisebbségi önkormányzat Országos Szlovák Nemzetiségi Amatőr Filmfesztivált rendezett, hogy a nemzetiségi életről egy tablót mutathasson be az érdeklődők számára. Bár a szervezés rengeteg energiát emésztett fel, a helyiek érdeklődésének felkeltése nem igazán sikerült, mivel a cséviiek meglehetősen mérsékelt számban látogatták a rendezvényt. Emellett – a többi évhez hasonlóan – pénzzel támogatta a színjátszó kört, az iskola gyermektalálkozóját, táboroztatását és az asszonykórust. Legnagyobb összeggel, 142 ezer forinttal pedig a templom előtti kőkereszt és környékének felújításához járult hozzá.

⁵² Janek 2002, 66.

⁵³ Ludové noviny: Aj Čív bude mat' národoposnú zbierku. 1998. 08. 27.

1999-ben – a települési önkormányzattal együttműködve – újra megünnepelték a 300. évfordulót, s hozzájárultak egy emlékkő felállításához, valamint egy a település történetéről, kultúrájáról, jelenéről és jövőjéről szóló tudományos konferencia megrendezéséhez is. A konferencián elhangzott előadásokat időközben meg is jelentették.⁵⁴

A kisebbségi önkormányzat aktivitása a későbbiekben sem csökkent. A 2003. évi Csévi Napok keretén belül például Piliscsév Szlovák Önkormányzata a települési önkormányzat támogatásával kibővítette az időközben működését megkezdő Falumúzeum kínálatának körét a Mesterségek szobájának átadásával. „Két év komoly gyűjtőmunkájának eredményeképpen sikerült kiállítanunk a lakók által felajánlott tárgyakat. A cséviak törekvése azért is figyelemre méltó, mert a tájházakból rendszerint hiányzik őseink mesterségekre szakosodott életének tudatosítása. Valójában nekik természetes volt, hogy mindenhez értenek, a maguk keze munkájának köszönhetik szerszámaikat, hétköznapi tárgyaikat, de a mai fogyasztó társadalomban mindez már múzeumi kegytárgy.”⁵⁵

Nagy Mária polgármester szerint: „Ma már közhelynek számít az a mondas, hogy amelyik nép nem becsüli múltjának értékeit, annak nincs jövője. Piliscsév önkormányzatai mindent elkövettek eddig is, és töretlen elhatározásuk, hogy a jövőben is, hogy falunk történetének tárgyi, szellemi emlékeit megőrizték az utókor számára. Nem kis erőfeszítésünkbe kerül lépésről lépésre araszolva felkutatni falunk kincseit, hiszen nagyon sok idő telt el azóta, hogy a körülöttünk lévő tárgyak a hajdan volt világ természetes használati tárgyai, munkaeszközei, elődeink életének részei voltak.

A felgyorsult világ rohamosan tünteti el nem csupán a tárgyakat, de a hozzájuk fűződő életformákat, így a régi mesterségeket, a népi iparművészet, népművészet fogalmait is. A mai gyermekek, fiatalok számára a suszter, a vályogvető, a zsendelyező, a bognár, a gölöncsér holt fogalmak. Nincsenek ezekről kialakult képzeteik, tapasztalataik, de még a kőbányászat, a mészégetés, a zöldségtermesztés vagy az aratás, cséplés is csak halvány, mesébe illő történetek formájában dereng fel az ifjabb nemzedékek multimédiával átítatott világnézetében. Kötelességünk, hogy számukra is valódi jelentéssel bíró, kézzelfogható valósággá váljanak őseink életének hétköznapijai, amelyek bizonyítékait ma már csak féltve őrzött múzeumi kincsként tudja megőrizni az utókor.

Minket itt, a Falumúzeumon belül a Mesterségek szobájának kialakításával elsősorban az a cél vezérelt, hogy a lakóink félreeső zugaiban

⁵⁴ 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Piliscsév, 2002.

⁵⁵ Bendur 2004. február.

fellelhető tárgyakat közkinccsé tehessek. Eddigi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy ez az intézmény az elmúlt néhány év során fontos forrásközpontja lett a csévi kultúra megismerésének. Híre évről évre mind szélesebb körben terjed, ezért is fontos feladata az itt élőknek, hogy állománya folyamatosan gyarapodjék a hajdani élet egy-egy arculatának bemutatásával. Sok mindent nélkülözünk még, hiszen évszázados hagyományai vannak környékünkön a borászatnak, a gabonatermesztésnek, a hímzésnek, a szövésnek, fonásnak, a vályogvetésnek, és még sorolhatnám a példák sokaságát. Nekünk is, utódainknak is folyamatosan gyarapítaniuk kell a történelem iszapjába süllyedő kincseinket, legyenek azok dalok, szlovák közmondások, szállóigék, balladák vagy legendák, vagy emberi szavak, emberalkotta tárgyak, amelyek idős szüleinknek köszönhetően még nyomon követhetők, utolérhetőek. Sürget az idő, ezért most is, Tájházunk új létesítményének átadásakor kérek minden csévi embert, hogy amennyire erejéből telik, segítse közös munkánkat, a cséviék múltjának minél teljesebb megismerését a felnövekvő nemzedékek számára.”⁵⁶

A települési és a kisebbségi önkormányzat együttműködik a falu szlovák jellegének és identitásának megőrzésére irányuló erőfeszítésekben, hiszen mindkét önkormányzat fő célkitűzése, hogy „Csév – Csév maradjon!” Ezért kötött például az önkormányzat együttműködési megállapodást a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar és szlovák tanszékével tudományos kutatások megszervezése tárgyában, s ez a törekvés nyilvánul meg az egyesületi szféra támogatásában is. A 35 éve működő Piliscsévi Szlovák Asszonykórus, a Nyugdíjas Baráti Kör, a Csévi Szlovákok Baráti Köre s az iskolai táncsoport fennmaradása és sikeres működése nemcsak a falu társadalmi projektje szempontjából fontos érdek, hanem a szlovák hagyományok ápolását tekintve is elsőrendű feladat.

A két önkormányzat által fontosnak tartott és támogatott rendezvények közül speciálisnak tekinthető a kilencvenes évek óta megünnepelet „idősek napja”. Ez a rendezvény – társadalmi jelentősége mellett – kétségkívül a szlovák identitás őrzése szempontjából is fontos esemény. E generációk szlovák tagjai ugyanis azok az utolsó személyek, akik számára a helyi népszokások még a hétköznapokban is érvényes realitásnak számítottak, s akik a „csévi szlovák nyelvet” a mai napig beszélik, vagy legalábbis ismerik. Az ünneplésbe bekapcsolódik a falu minden korosztálya, s az óvodások, iskolások versekkel, tánccal köszöntik az időseket. 2002-ben 175 hetven éven felüli lakost köszöntettek, 2003-ban sajnos ennél már kevesebbet.

⁵⁶ Bendur István: Faluházunk tája. In *Ludové noviny*, 2004. február.

Az 1936-ban alapított községi könyvtárban számos szlovák könyv található. A szlovák nyelvű állomány bővítése azonban nem egyszerű feladat a magas könyvárak miatt, bár időről időre sikerül növelni a kínálatot hazai és elsősorban szlovákiai kiadványokkal. 2003 novemberében például a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány támogatásával csaknem száz könyvet sikerült beszerezni, melyek között vannak mesék, képeskönyvek, néprajzi és természettudományi művek, útikönyvek, térképek, szótárak, nyelvkönyvek. Az új szerzeményeket a könyvtár és az általános iskola által közösen rendezett, szavalóversennyel egybekötött könyvbemutatón tarták az érdeklődő helyi közösség elé.

Bendur István könyvbemutatóján elhangzott beszéde⁵⁷ nemcsak a piliscsévi, hanem a Magyarország más területein élő szlovákok léthelyzetét is összefoglalta, ha bizakodó hozzáállását az érintettek közül talán nem is osztja mindenki: „...Kulka János, az Erdélyből áttelepült híres színészünk egyszer azt nyilatkozta, hogy szülőföldjét azért nevezik tündérkertnek, mert a többnyelvűség potenciális áldásainak bölcsője. Nekem hasonló gondolataim támadtak szülőfalunkról, Piliscsévéről, hiszen azok a génjeinkben örökölt soknyelvű adottságok, amelyek nálunk évszázadok óta fellelhetők, egy olyan kincsesbánya drágakövei, amelyeket, ha okosan művelünk, felbecsülhetetlen értékek birtokába juttatnak bennünket. Hazánk, Magyarország mindenkor az összekötő híd szerepét töltötte be Kelet és Nyugat között. Cséven a szlovák nyelv tudása mindenkor, még a legvadabb magyarítási törekvések idején is, olyan előnyöket jelentett akár a kereskedelem, a honvédség vagy más munkakörök betöltésekor, amely mindenkor tiszteletet ébresztett a falunkbeliek iránt. A környező országok olyan nyelvi környezetet jelentenek számunkra, amelyek a szlovák nyelv birtokában tíz-tizenkét szláv nyelven való kommunikációra adnak lehetőséget. Egy nyugati nyelv birtokában és a szláv nyelvek ismeretében egy csévi ember a világ bármely pontján megállja a helyét. Hazánk nemzetiségi politikájának köszönhetően ebben a faluban sohasem szűnt meg a szlovák nyelv művelése, sőt, rövid időszakot leszámítva az oktatása sem. Piliscsév község Önkormányzati Testületei is mindent elkövetnek azért, hogy óvodás kortól az idős korig folyamatosan gyakorolhassa minden helybéli ősei nyelvét. Az oktatási intézmények lehetőséget biztosítanak ahhoz, hogy az irodalmi nyelv elsajátítása révén a legkorszerűbb nyelvi ismereteket birtokolhassa mindenki. A Községi Könyvtár is jócskán kiveszi részét ebből a sokrétű feladatrendszerből, hiszen lehetőséget teremt ahhoz, hogy autodidakta módon minden korosztály bővíthesse,

⁵⁷ Bendur István: Mondjatok szép szavakat! *Ludové noviny*, 2003. november.

elmélyíthesse nyelvi és országismereti tudását. [...] Természetesen nagyon egyoldalú volna a kép, ha nem ismerhetnénk meg kellőképpen sorstársaink, a magyarországi szlovákság életét, kultúráját. Ehhez nem csupán a rendezvények látogatása, de a rendszeresen megjelenő hetilapunk olvasása is hozzásegíthet bennünket. Magunknak magunkról szól a *Ludové noviny*, de átfogó képet kaphatunk a szlovákságot kutató tudósaink tollából. Versek, regények, ünnepi rendezvényekhez illő műsoros gyűjtemények állnak mindazok rendelkezésére, akik aktívan őrzik őseik nyelvének szépségeit, mert hittel vallják, hogy a többnyelvűség érték, amellyel jól kell sáfárkodnia mindenkinek, aki egy tündérvölgy szülötte. Nekik és rajtuk keresztül mindenkinek szól egy szerény üzenet: Čítajte po slovenský!”⁵⁸

A kisebbségi önkormányzat köré szerveződött lelkes csoport célja tehát a helyi kulturális értékek megőrzése, a nemzetiségi nap, a nemzetiségi bálók rendezésével, a búcsúval kapcsolatos szokások felelevenítésével, a csévi napok, a csévi búcsú megrendezésével, a táncsoport, pávakörök, klubok létrehozásával. S hogy a beléjük helyezett bizalmat visszaigazolják, évente beszámolnak a falunak arról, hogy mit végeztek. A művelődési házban, a falukarácsony keretében tartják a közmeghallgatást, s „abból, hogy tömve van a Kultúrotthon, látszik, [...] kíváncsiak a munkánkra”.⁵⁹

A hagyományőrzés tehát kiemelkedő szerepet vívott ki magának Piliscséven, s a legtöbb korosztályánál átvette a nyelv elsődleges szerepét. Ezt támasztják alá a 2001. évi népszámlálás adatai is: a cséviak több mint fele, 1250 fő kötődik a szlovák kulturális értékekhez, hagyományokhoz, s ez négyszerese a szlovák anyanyelvűek számának, de meghaladja a szlovák nemzetiségű lakosok számát is.

Gordon asszimilációs lépcsőit követve elmondható, hogy a magyarországi szlovákság – így a piliscséviak is – mára túljutottak az első lépcsőfokon. Az akkulturáció, melynek során a befogadó társadalom értékei, normái, beállítódásai, attitűdjei, kulturális viselkedésmintái, nyelve és tárgyi világa átvételre kerülnek, mára valósággá vált. A csoport akkulturációs szintje – s jelenleg már csak ez képezheti vizsgálatok tárgyát – abban mutatkozik meg, hogy mennyi maradt meg a csoport tradicionális kultúrájából.⁶⁰

Bindorffer Györgyi azt írja, hogy „a svábok tárgyi világukat tekintve teljesen asszimilálódtak, a sváb ház, öltözék, háztartási eszközök, amelyek korábban a másság megjelenítésére szolgáltak, mára elvesztették

⁵⁸ Olvassanak szlovák nyelven!

⁵⁹ Demeter-Zayzon 2002, 45.

⁶⁰ Bindorffer 2001, 141.

jelentőségüket, a tradicionális sváb ház mára vagy műemlék lett, vagy átépítették, és nem készítenek már parasztbútorokat sem. Az ősi foglalkozások, speciális ételek merültek feledésbe, a népviselet, a háztartási, lakberendezési és gazdálkodási eszközök, a gyertyaöntés eszközei, a múlt relikviái bevonultak a falu helytörténeti múzeumába.”⁶¹

A fenti megállapítás a magyarországi szlovákság esetében is igaz: a hagyományos, zsúpfedeles házakból vagy falumúzeum lett, mint Piliscsév esetében is, vagy átépítették, lebontották őket. Népviseletet már nem hordanak, a hagyományos háztartási, gazdálkodási eszközök is kimentek a divatból. A régi fényképek tanúsága szerint az 1930–40-es években a világháborút követően is – sokan hordtak még a faluban népviseletet. Ezek a képek többségükben még beállított, műtermi fotográfiák, s házaspárokat, fiatal anyákat, családokat ábrázolnak.⁶² A későbbi fellelhető képeken, melyek temetési meneteket ábrázolnak az 1950–60-as évekből, keveredik a népviseletbe öltözött asszonyok csoportja a városi ruhát viselőkével. A hatvanas években készült búcsúí körmenetet megörökítő fotográfiákon azonban már csak elvétve lehet népviseletet látni.

A magyarországi szlovákok kétnyelvűsége mára vitathatatlan tény.⁶³ Őseik kultúrája mellett a magyar kultúra számos elemét is magukévá tették, s ezek kultúrájuk részévé váltak. A nyelvi asszimilációnak – a többi hazai kisebbséghez hasonlóan – a piliscsévi szlovákok sem tudtak ellenállni. Ezt egyértelműen alátámasztják a népszámlálás adatai is: identitásmegőrző elemként az anyanyelv helyett egyre inkább a hagyományokhoz, a kulturális értékekhez való tartozás vált fontossá, a zene, tánc, szokások és a lokálpatriotizmus.

A falu idős lakosai még beszélnek szlovákul, anyanyelvüknek is a szlovákot vallják, szlovákul énekelnek, imádkoznak, tradicionális ételeket is főznek, de a következő generációnál már a két nyelv, két kultúra közül a magyar az erősebb a hétköznapi szintjén. Ők vagy magyar iskolába jártak, vagy nemzetiségi iskolába, ahol ugyan tanultak szlovákul, de az irodalmi szlovák nyelvet, és ezt a harmadik generációnak már nem adták át. Tény, hogy szinte kivétel nélkül jobban beszélnek magyarul, műveltségük, tudásanyaguk is már a magyar kultúra bázisán nyugszik. A legfiatalabb generációnak is van lehetősége a helyi iskolá-

⁶¹ Bindorffer 2001, 141.

⁶² Ezekből a beállított képekből nem lehet teljes bizonyossággal arra következtetni, hogy a mindennapi életben is népviseletben jártak volna, a fényképezéshez az emberek ünneplőbe öltöztek, kivételes alkalomról lévén szó.

⁶³ A kérdés persze ennél jóval árnyaltabb megközelítést igényel. A magyarországi szlovák származású polgárok jelentős része már nem beszél szlovákul.

ban szlovákul tanulni, de általában anyanyelvének már a magyart tekinteti, otthon kizárólag magyarul beszél.

A második lépés, a strukturális asszimiláció – mobilitás, belépés a befogadó társadalom intézményeibe, klubjaiba, melynek során az egyén referenciális csoportot vált. Az egyén számára társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális előnyöket kínál.⁶⁴

A helyzet kiindulópontjaként a kitelepítés és a lakosságcsere következményeként az összeírások szerint kb. 300 fő – többségében szlovák és német származású lakos – tűnt el egyszer s mindenkorra a faluból. Az ötvenes, hatvanas, hetvenes években pedig már jelentkeztek a továbbtanulás, majd később az ingázás következményei.

A maritális asszimiláció kategóriája a vegyes házasságokat jelzi. A 19. század óta folyamatosan beszélhetünk szlovák–magyar együttéléstről, sőt a falu lakossága később német lakosokkal is gyarapodott. Ez természetesen idővel kihatott a házassági szokásokra is. A két világháború között már elő-előfordult a nemzetiségi korlátokat figyelmen kívül hagyó házasság, s ez a világháború után – különösen a hatvanas évek végétől – lényegében általánossá vált. Mára már – a gazdasági, társadalmi fejlődés tendenciáinak köszönhetően kimondottan ritkának tekinthető a cséviak közti házasságkötés. Amennyiben ez mégis megtörténik, egyáltalán nem biztos, hogy a házasságkötés mindkét fél szlovák szülőktől származik: „...bizony csodálkozom, hogy vannak olyan családok, ahol... az édesanya szlovákul is tud, az édesapa tud németül – svábul, ahogy mondják itten – és a gyerek egyik nyelvet sem tudja”.⁶⁵

Ugyanakkor azonban sok a beköltöző, akik vagy Budapestről költöznek ki, vagy az ország más területeiről érkeznek ide a főváros közelsége miatt: „...Letelepedik egy család, néhány év múlva pedig, az egész família jön utána. Ez talán a környéken még mindig viszonylag könnyebb megélni miatt van így. [...] Nagy famíliák vannak itt, beilleszkednek [...] például hatgyerekes család, mindegyiknek csévi a párja, ők már csévinek számítanak...”⁶⁶

Az akkulturáció folyamata ugyanakkor fordított irányban is kimutatható: a betelepülő nem szlovák nemzetiségű lakosság nagy része felveszi a csévi szokásokat, elfogadja azt, hogy itt szlovák nemzetiség él, s részt vesz a nemzetiségi életben, eljár a szlovákok rendezvényeire, összejöveteleire, klubjaiba, s gyermekét, hogy valami „pluszt” is tanuljon, szlovákul taníttatja, „...és bizony szebben mondja a szlovákot, mint a helyi, aki itt született...”⁶⁷

⁶⁴ Bindorffer 2001, 152.

⁶⁵ Uo. 48.

⁶⁶ Uo. 43.

⁶⁷ Uo. 52.

Az identifikációs asszimiláció során a kisebbségi csoportban kifejlődik a többséggel való együtt- és összetartozás érzése. A magyar csoporttudattal való azonosulás érzelmi bázisa a magyarokkal átélt közös élmény, kognitív bázisa a közös érdek.

Az attitűd- és viselkedéselfogadási asszimiláció többség-kisebbség viszonyában meghatározza az interetnikus kapcsolatokat, a befogadó az adott kisebbséghez való érzelmi viszonyulását jelzi. A szlovákok és magyarok együttélése során alakultak ki történelmi előítéletek, jelenleg azonban sem etnikai előítéletekről, sem diszkriminációról nem beszélhetünk a magyarországi szlováksággal kapcsolatban.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

A budapesti és a piliscsévi szlovák kisebbség létszáma, aránya az ezredfordulóra a 19. századi jelenlét töredékére olvadt. Ebben természetesen fontos szerepet játszott a természetes asszimiláció, de a két világháború közötti, ezt követően pedig a szocialista időszak állami nemzetiségpolitikája is. A rendszerváltást követően újrafogalmazott kisebbségpolitikai koncepció a nemzetiségeket „államalkotó tényezőként” ismerte el, s megteremtette a törvényi és anyagi háttérrel egy radikálisan új szervezeti struktúra kiépítéséhez. Mindkét település szlováksága élt a lehetőséggel. Budapest 14 kerületében alakult helyi kisebbségi önkormányzat, fővárosi szinten létrehozták a Fővárosi Szlovák Önkormányzatot, Piliscséven pedig az első ciklustól kezdve folyamatosan van kisebbségi önkormányzat. Ezzel a helyi közösségek hivatalos társadalmi reprezentációja tehát megvalósult. A közösség vezetőinek azonban komoly kihívásokkal kell szembenézniük. Kérdéses ugyanis, hogy a nyelvvesztés folyamata hosszú távon megállítható lesz-e, s az önkormányzati, egyesületi és egyházi kezdeményezések fel tudják-e tartóztatni az asszimilációt? Ehhez feltétlenül szükséges volna, hogy valamiként felkeltsék a fiatal generációk érdeklődését, hogy az egy társadalmilag is aktív mag köré szerveződve szívügyének tekintse e két szlovák közösség fennmaradását. Ellenkező esetben egy idő múlva a fennálló szervezeti keretek nem töltenek be többé más funkciót, csak hogy elfedjék a szomorú valóságot.

Összességében elmondható, hogy mindkét közösség tagjai a magyarsághoz asszimilálódtak életvitelükben. Magyar nemzeti identitásuk, magyar nemzeti érzéseik is vannak. Magyarország a hazájuk, a hétköznapokban magyarul beszélnek, miközben kötődnek a szlovák hagyományokhoz, kultúrához, nyelvhez is, s mindent megtesznek etnikai kultúrájuk megőrzése érdekében. Kettős identitásuk van: szlovák

kok és magyarok is: magyarországi szlovákok. És hogy mitől mások a magyarországi szlovákok, mint a többiek? Az alábbi interjúrészletek bizonyítják a szlovákok magyar érzelmeit.

„Attól, hogy más, mint a szlovákiai szlovák, más, mint a magyar, attól, amilyen identitása van, például én sohasem éreztem Szlovákiában azt, hogy otthon vagyok, élhettem ott 3–5 évig, járhattam ott egyetemre, teljesen mindegy, de egy idő után már kimondottan nem otthonosan éreztem magam, nekem mindenképpen hiányzott a Pilis, illetve most már Pest, mert már többet vagyok itt.”

„Amikor Mečiar elszólta magát Békéscsabán, 1992 körül, hogy ha valami gondotok van magyarországi szlovákként, akkor az anyaország szeretettel vár, akkor döbönt csend volt, és nem tapsolta meg senki, és azért sem, mert akkor mindenkinek eszébe jutott, hogy mi készülődik itt, csak nem újabb áttelepítésekre lehet számítani? Úgyhogy mi nagyon jól érezzük itt magunkat ahhoz, hogy most mi át akarjunk települni.”

„Ez egy életézés, a gyökerektől, hogy egy tót faluban, még a pestiek is egy tót faluban születtek, a 100 magyarországi szlovák falu egyikében, másrészt, nem tudom, talán attól, azt tudom, hogy én azóta tudatosítom a szlovákságomat, amióta tagja lettem a MaSZFiSznak, amióta a mindennapjaim részévé vált a szlovák nyelv, amióta nemcsak a kulturális érdeklődésem tárgya íródik, komponálódik, vagy hallgathatom szlovák nyelven, hanem amióta napi történésekről is beszélhetek, beszéllek szlovákkul. Szóval a lehetőségtől, a szabadság miatt, hogy megtehetem.”

„Mitől érzem magam szlováknak, hát hogy onnan származom végül is, meg az egész, a nyelv is, bár nem olyan jó a kiejtésem, meg a kultúra is, nekem tetszik az ének, tánc, zene...”

„Itt éltem le 50 évet, ez a szülőházam, Magyarországhoz jobban kötődöm, meg a magyar himnuszhoz is, hogy kinek drukkolok egy magyar–szlovák meccsen, hát a magyaroknak.”

„Vagy még, amiben eltér a szlovákiai szlovák definíciójától, hogy mi-
ben, azt nem tudom pontosan megmondani, nyelvjárásilag, akkor az a 300 év vagy 250 év megtette a magáét, tehát valószínűleg belénk épült már ez a magyarországi lét, nemcsak a nyelvbe, de az öntudatba is. Nagypáméknak még volt olyan kifejezésük, hogy uhorsky, például az összes háborúban magyar oldalon vettek részt az őseink, tehát például 1848-ban nem szlovák autonómiáért harcoltak, és az összes háborúban ugyanez volt, sőt még 1968-ban is a nagybátyám megtámadta Csehszlovákiát, de nagyon sokan mások is közülünk, nincs olyan valami, ami miatt mi odaállnánk, és szlovákiai szlovák öntudattal rendelkezni, szóval ettől magyarországi, hogy történelmileg is magyarországi, és

nemcsak történelmi magyarországi, uhorskói, hanem kimondottan ehhez a területhez kötődően, tehát egy békéscsabai vagy pilisi szlovák az soha nem fog úgy érezni, mint egy szlovákiai szlovák emiatt sem.”

„Az, hogy magyarországi, az nekem állampolgárságilag egyértelmű, nemzetiségileg is egyértelmű, a bajok ott kezdődnek, amikor elkezdi keverni valaki az állampolgárságot a nemzetiséggel, és nem tisztázódik benne, hogy mi a különbség. Nálam ez nagyon jól megfér, egy szlovák–magyar meccs például nagyon érdekes ilyen szempontból, mert-hogy én szurkolhatok a szlovákiai csapatnak, ami tele van magyar játékosal, és a magyarországinak, amiben meg magyarországi szlovákok is játszanak, hát ilyenkor, kinek drukkoljon az ember, a magyarországi szlovákoknak egyértelműen.”

„Egyébként ilyenén lehetne lemérni a nemzetiségi öntudatot is. Mert szlovákok vagyunk, de mivel magyarországiak is, mi az erősebb, az állampolgárság vagy a nemzetiség? Többnyire az állampolgárság ilyenkor, a magyar zászló jelent többet, mivel gyerekkoromtól magyar csapatoknak szurkoltam. Hát, nem tudom, mások mit szólnának hozzá, például Z., aki úgy írt cikket, hogy a mieink nyertek a magyarok ellen, és a naši⁶⁸ neki a szlovenszkói volt.”

A mindennapi élet rutinjai tehát már a magyarsághoz kapcsolják a magyarországi szlovákokat, így a hétköznapiakban semmiben sem különböznek a többségi társadalom tagjaitól. Van azonban még egy „plusz” kultúra, még egy „plusz” nyelv, ami elsősorban ünnepi alkalmakkor megjelenik, és ilyenkor erősebbnek bizonyul, mint a hétköznapiok többségi világa, amely etnikai identitásuk bázisát alkotja.

Felhasznált irodalom

- 1980. évi népszámlálás. A nemzetiségi települések adatai.* 1983. Budapest, KSH.
- A magyarországi szlovák kisebbségi oktatás.* 1997. Budapest, Országos Szlovák Önkormányzat.
- A magyarországi szlovák nemzeti kisebbség helyzete.* 1997. Budapest, MEH.
- A magyarországi szlovákok helyzete és az ebből adódó célok és feladatok.* 1996/1997. Az Országos Szlovák Önkormányzat vizsgálatából.
- A magyarországi szlovákokról.* In J/5219 számú Beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről. Budapest, 2001. október.
- Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának Tevékenységéről* (1997. január 1.–december 31.).

⁶⁸ „A mieink.”

- Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának Tevékenységéről* (1995. július 1.–december 31.).
- Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának Tevékenységéről* (1999. január 1.–december 31.).
- L'udové noviny*, Aj Čív bude mat' národoposnú zberku. 1998. augusztus 27.
- L'udové noviny*, 2004. január 16. (4. szám).
- Népszámlálás 2001. Nemzetiségi kötődés. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai.* 2002. Budapest, KSH.
- Népszámlálás 2001. A Magyarországon bejegyzett kisebbségek adatai.* Budapest, KSH.
- Bendur István 2004. Faluházunk tája. *L'udové noviny*, február 22.
- Bendur István 2003. Mondjatok szép szavakat! *L'udové noviny*, november 25.
- Bindorffer Györgyi 2001. *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Bindorffer Györgyi 2005. Asszimilációs folyamatok Csolnokon. *Kisebbségkutatás*, 14 (2), 160–170.
- Csombor Erzsébet 2002. Piliscsév története. In Gyivicsán Anna (szerk.): *300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből.* Piliscsév, Piliscsév Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat.
- Demeter-Zayzon Mária 2002. Nemzetiségszociológiai kutatások Piliscséven 1989–1998 között. In Gyivicsán Anna (szerk.): *300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből.* Piliscsév, Piliscsév Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat.
- Demeter-Zayzon Mária 1994. *A budapesti népesség nemzetiségi, etnikai arculata. Honos népcsoportok és bevándorlók.* Budapest.
- Eiler Ferenc 1999. Az országos német, szlovák, horvát kisebbségi önkormányzatok első négy évének működési tapasztalatai In Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona (szerk.): *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon.* Budapest, Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – MTA RKK, 172–184.
- Eiler Ferenc 2004. Törekvések a kisebbségi önkormányzati választások reformjára, 1998–2004. In Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 209–226.
- Fehér István 1993. *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei, 1945–1990.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Fehér László 1997. *Adalékok a pilisi szlovákok identitástudatának kutatásához.* Budapest, MTA PTI.
- Fehér László 1996. *A pilisi szlovákok identitásrétegei.* Budapest, ELTE TáTK, Kulturális Antropológia Tanszékcsoport. (Szakdolgozat).
- Fried István 1990. Szlovákok Pest-Budán a 19. században. *Regio* (3), 5.
- Gyivicsán Anna 1999. *Jazyk, kultúra, spoločensvo. Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku.* Békéscsaba–Budapest, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete.

- Gyivicsán Anna 2002. *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete.
- Gyivicsán Anna 2003. *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói*. I–II. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete.
- Gyivicsán Anna – Krupa András 1997. *A magyarországi szlovákok*. Budapest, Útmutató Kiadó.
- Homišinová, Mária 2005. *Nyelvi- és etnokulturális folyamatok magyarországi szláv kisebbségi családok körében (A magyarországi szlovák, horvát és bolgár kisebbség körében folytatott vizsgálat összehasonlító empirikus elemzése)*. Budapest. Doktori disszertáció (kézirat).
- Hrivnák Mihály 1997. *A budapesti szlovákok jelenlegi helyzete* (Nemzetközi Konferencia, november 14–15.). Budapest.
- Hrivnák Mihály 1998. *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov*. Budapest, Etnikum Kiadó.
- Janek István 2002. A piliscsévi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat működése, 1995–1998. In Gyivicsán Arma (szerk.): *300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből*. Piliscsév, Piliscsév Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat.
- Jurkovic Mária 2002. Rozlúčka s mŕtvym na Číve. In Gyivicsán Anna (szerk.): *300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből*. Piliscsév, Piliscsév Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat.
- Kovács Anna 2002. *A szlovák Budapest. A budapesti szlovákok egyesületi, kulturális és közösségi élete a dualizmus korában*. Doktori disszertáció (kézirat).
- Kovács Anna 2002. Józsefváros a budapesti szlovákok legjelentősebb „szigete”. *Barátság*, IX (5), 3692–3693.
- Szabó Orsolya 2004. Reform vagy módosítás? A magyarországi kisebbségi törvény koncepcionális megújítása. In Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 191–206.
- Szabó Orsolya 2004. Problém dvojjazyčnosti a dvojitej identity Slovákov v Maďarsku v zrkadle štatistických údajov. In Uhrin Erzsébet – Zsilák Mária (szerk.): *Slovenčina v menšinovom prostredí (Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku Békéšská Čaba, 16–17. októbra 2003.)* Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 392–407.
- Szabó Orsolya 2004. „Csévi ember cséviül beszéljen, és akkor azt meg lehet érteni”. Piliscsév – egy szlovák falu egykor és ma. *Kisebbségkutatás*, 14 (2), 194–205.
- Szarka László 1998. *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Ister Kiadó.
- Szarka László 1998. Pest és Buda, mint a szlovákok politikai központja. *Budapeštiansky Slováč*, június, 15.
- Szilády Jenő 1951. *A Budapesti Kerepesi úti Evangélikus Egyházközség története*. Budapest. Kézirat. Budapesti Szlovák Evangélikus Egyházközség Könyvtára.